

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

MEZIGENERAČNÍ DIALOG V HOSTĚTÍNĚ

INTERGENERATIONAL DIALOGUE IN HOSTĚTÍN

Magisterská diplomová práce

Pavel Hořák

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 25. listopadu 2015

vlastnoruční podpis

Chtěl bych tímto poděkovat PhDr. Danielu Topinkovi Ph.D. za pomoc a podnětné připomínky, které byly cenným přínosem pro vznik mé práce.

Obsah

Úvod	6
1. Generace	8
1.1. Mannheimův koncept generace	8
1.2. Kolektivní trauma	12
1.3. Trauma komunistické minulosti	13
1.4. Generační bariéra v důsledku rozdílné sociálně-historické zkušenosti.	14
2. Paměť	15
2.1. Sociologický koncept paměti.....	15
2.2. Kolektivní paměť z pohledu kulturních věd	18
2.3. Kolektivní paměť z pohledu historické vědy.....	19
2.4. Význam kolektivní paměti z pohledu soudobých teorií	21
3. Vzpomínání	23
3.1. Funkce vzpomínání.....	24
3.2. Taxonomie vzpomínání	25
3.3. Typologie vzpomínajících	26
4. Mezigenerační dialog	28
5. Metodologie výzkumu	32
5.1. Popis zkoumaného vzorku.....	34
5.2. Proces tvorby dat	34
6. Analýza dat	36
6.1. Identifikované kategorie	38
6.1.1. Dětství	38
6.1.2. Období okupace za 2. světové války	41
6.1.3. Události po roce 1948 a kolektivizace venkova	43
6.1.4. Období socialismu	48
6.1.5. Etapa od roku 1989 do současnosti	50

6.2. Shrnutí.....	55
7. Reminiscence	57
7.1. Typologie reminiscenčních aktivit	58
7.2. Reminiscenční aktivity	59
Závěr.....	65
Anotace	67
Annotation.....	68
Seznam literatury	69
Seznam příloh	73

Úvod

„Vážným rysem naší civilizace je silné a stále pokračující oslabování sociálních vazeb, rozklad tradičních pospolitostí, do nichž je člověk zapojen a v nichž nachází oporu. Nejde tu pouze o rodinu, ale ještě více o vesnickou pospolitost, sousedská společenství, různé spolky a sdružení. Jednotlivec je stále více ponecháván sám sobě, je izolován od jiných a od pospolitosti. Můžeme mluvit o atomizaci společnosti, přexponování individualismu. Exponování až přexponování lidských práv, kdy se zapomíná, že práva mají smysl pouze ve vazbě na odpovídající povinnosti. To vše vede k izolaci jedince, člověk je osamocen tváří v tvář nezvladatelným a namnoze nepochopitelným sociálním útvarům a silám. Produktem oslabení sociálních vazeb je oslabení síly sociálně kulturních regulativů, rozkolísání morálky se známými sociálně negativními důsledky.“ (Jochmann 1998)

Tento text Vladimíra Jochmanna pro mě byl výrazným impulsem a inspiračním zdrojem v době, kdy jsem zvažoval na podnět Centra Veronica Hostětín napsání diplomové práce na téma mezigenerační dialog. Práce vychází ze záznamů rozhovorů s nejstaršími občany obce Hostětín, které mi byly poskytnuty Centrem Veronica Hostětín spolu se základním návrhem tématu diplomové práce. Na základě získaného materiálu jsem se pokusil pohlédnout na problematiku dialogu mezi generacemi z pohledu andragogiky.

Cílem práce je návrh andragogické intervence pro zvýšení participace členů komunity na aktivitách zaměřených na navazování a prohlubování mezigeneračního dialogu podporujícího budování místní identity a vztahu mezi generacemi. Pro dosažení cíle práce byla provedena kvalitativní analýza záznamů vzpomínání nejstarších rodáků obce Hostětín za účelem poznání a pochopení obsahu individuálních pamětí jednotlivců tvořících kolektivní paměť generace. Pochopení tendencí k chování a způsobů myšlení a cítění příslušníků generace seniorů považuji za stěžejní faktor k překonávání bariér porozumění napříč generacemi a navázání mezigeneračního dialogu.

První čtyři kapitoly tvoří teoretický rámec práce. V první kapitole se zabývám problematikou generací a otázkou kolektivního traumatu zakládajícího formu sdílené kolektivní paměti. Krátce se také zaměřím na zdroje bariér porozumění mezi generacemi.

Obsahem druhé kapitoly je výklad pojetí kolektivní paměti z pohledu sociologického, kulturologického, z pohledu historické vědy a ve stručnosti také z pohledu soudobých teorií sociální paměti.

Třetí kapitola se věnuje vzpomínkám a procesu vzpomínání, který slouží k udržování a aktualizaci kolektivní paměti skupin. Ústředním tématem je význam a funkce vzpomínání. V dílčích podkapitolách bude popsána taxonomie typů vzpomínání a typologie vzpomínajících, které budou využity pro interpretaci analýzy dat.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat tématu mezigeneračního dialogu. V úvodu se zaměřuji na existenci ageistických trendů ve společnosti vznikající v souvislosti s demografickým stárnutím populace, jejichž důsledkem je vytváření negativního obrazu starších generací ve společnosti. Dále je záměrem představit možnosti mezigeneračního dialogu jako prostředku porozumění mezi rozdílnými generacemi.

V páté kapitole je popsána metodologie kvalitativní analýzy dat. Obsahuje popis zkoumaného vzorku, způsob sběru dat a formulaci výzkumné otázky.

Obsahem šesté kapitoly je kvalitativní analýza datových souborů tvořených záznamem vzpomínek seniorů za využití kvalitativního přístupu a interpretace získaných dat. Úkolem analýzy je nalezení a pochopení významných prožitků obsažených ve vzpomínkách představitelů jedné generace. V jednotlivých dílčích subkapitolách jsou popsány identifikované kategorie. V závěru jsou představeny a zhodnoceny výsledky analýzy.

Závěrečná část práce se zaměřuje na návrh podoby andragogické intervence vycházející ze závěrů kvalitativní analýzy. Stěžejní částí je popis konkrétních aktivit vycházejících z reminiscenčních technik, které mohou přispět a podpořit mezigenerační dialog a porozumění mezi generacemi.

1. Generace

Sociální interakce v běžném životě tvoří podstatnou část naší sociální aktivity. Prostřednictvím interakcí, do nichž vstupujeme, strukturujeme a utváříme naše chování. Současně veškeré sociální systémy závisejí na charakteru vzorců sociálních interakcí, které jejich aktéři uplatňují v každodenním životě. Studium interakcí má zásadní význam pro získávání poznatků o nás jako sociálních tvorech, našem sociálním životě obecně a pochopení souvislostí, jak fungují větší společenské systémy a instituce (Giddens 2001, s. 87).

Specifickou formou sociálních interakcí je mezigenerační dialog – komunikace mezi rozdílnými generacemi, který je dle mého názoru významným faktorem souvisejícím s výchovou jedince i celých sociálních skupin či komunit. Zde je třeba vyrovnat se s problémem přesné specifikace pojmu generace. Za klasické řešení „problému generací“ je považována práce K. Mannheima (1964). Nástin Mannheimova pojetí generačního tématu bude předmětem následujícího textu.

1.1. Mannheimův koncept generace

Mannheimovy úvahy vycházejí ze dvou rozdílných přístupů: pozitivistického založeného na kvantitativní bázi a romanticko-historického založeného na kvalitativní interpretaci skutečnosti (Mannheim 2007, s. 11). První přístup vycházející z osvícenských tradic je charakteristický především pro francouzské racionalisticky orientované autory, a také německé autory ovlivněné pozitivismem. Ústředním bodem jejich pojetí problému je snaha nalézt „obecný zákon dějinné rytmiky“ s cílem odvodit střídání forem duchovních a sociálních proudů a definovat charakter lidského pokroku z biologických zákonitostí (tamtéž, s. 12–13).

Druhý přístup má kořeny v německém konzervativním myšlení, podstatným fenoménem je „vnitřní cíl“ generace jako výraz vrozeného a životního pocitu. Stručně řečeno určitá generace vychází a je

ohraničena pocitem vnitřní sounáležitosti, na rozdíl od pozitivistického pojetí, kde generační prostor je vymezen především délkou lidského života a určitou věkovou kategorií.

Mannheim uvádí pět základních jevů, které odvozuje od samotného faktu existence generace (Mannheim 2007, s. 22–23):

- a) neustálé nastupování nových nositelů kultury;
- b) neustálé odcházení dřívějších nositelů kultury;
- c) nositelé generační souvislosti participují pouze na časově omezeném úseku dějinného procesu;
- d) nutnost neustálého tradování (přenášení) akumulovaných kulturních statků;
- e) kontinuita generačních výměn.

Na rozdíl od konkrétní sociální skupiny, kde je předpokládán vzájemný kontakt členů skupiny, nebo jiných společenských formací, jejichž charakteristickým znakem je chtěné založení, statutárnost a vypověditelnost členství, je generace definována jako „specifická pospolitost jedinců spojených v generační jednotu“ (Mannheim 2007, s. 19–20).

Pro objasnění Mannheimova konceptu je potřeba se zaměřit na klíčové termíny, se kterými pracuje, a souvislosti mezi nimi. Jsou to generační zasazení, generační souvislost a generační jednotu.

Generační zasazení

Generační zasazení vychází ze skutečnosti, že rozdílné generace spolu sdílejí určitou část historického času, ale jejich generační zkušenost je rozdílná díky rozdílnému zasazení. Generace je příbuzně zasazena tím, že se paralelně účastní téhož úseku kolektivního dění a má možnost potencionálně participovat na společných spojujících zážitcích. Zasazení zahrnuje tendenci k určitým způsobům chování, cítění a myšlení. Konkrétní podoba postoje nebo obsahu nevyplyne z určité tradice, ale z „dějin zasazení“, v němž vznikl, upevnil se a změnil v tradici (Mannheim 2007, s. 21).

Pro formování vědomí je zásadní, které zážitky se vtisknou jako „první dojmy“ (zážitky z mládí) a které se k nim přidávají jako další vrstvy. Pro jednu a tutéž prožitou zkušenost je rozhodující, zpracuje-li ji jedinec jako zásadní dojem z mládí nebo jako pozdní zážitek. První dojmy mají tendenci se ukládat jako přirozený obraz světa, pozdější zkušenosti se poměřují s touto skupinou zážitků. Každý konkrétní zážitek dostává svou specifickou podobu poměřováním s primárními zážitky. Výsledek může být vnímán jako potvrzení a posílení této vrstvy nebo její negace. Predominance prvních dojmů je živá a určující, i když následný průběh života je jen negací a odbouráváním přirozeného obrazu světa. Primární zážitková vrstva má proto rozhodující význam pro utváření obsahu vědomí (Mannheim 2007, s. 26–27). Z tohoto důvodu společensko-historické dění mohou senioři, střední nebo mladá generace vnímat značně rozdílně i přes společně prožitou zkušenost. Stejná historická zkušenost je v různém věku a období života zakoušena rozdílným způsobem.

Generační zasazení je potenciálem schopným vydávat kolektivní impulzy a formující tendence. Ne každé zasazení je schopno vydání nových impulzů, aktivizace tohoto potenciálu je závislá na tempu společenské dynamiky. Pokud tempo společenské a duchovní dynamiky je dostatečně vysoké a podnítl aktivizaci potenciálu generačního zasazení, může dojít k vydání nového impulsu a dochází k transformaci tradovaných forem k nové jednotě. V tomto případě je možné hovořit o novém generačním stylu (Mannheim 2007, s. 34).

Generační souvislost

Pokud jedinci podobných ročníků jsou příbuzně zasazeni v historicko-sociálním prostoru, potom Mannheim hovoří o generační souvislosti. Útvar generační souvislosti je podmíněn existencí sociální pospolitosti lidí, určité struktury společnosti a existencí specifické dějinné kontinuity (Mannheim 2007, s. 22). Z hlediska generačního fenoménu souvislost rozhoduje více nežli pouhé generační zasazení. Generační souvislost je vymezena jako participace na společných osudech

historicko-sociální jednotky. Jedinci spojení generační souvislostí participují na sociálních a duchovních proudech určitého historického okamžiku nebo úseku. Reálné sociální a duchovní obsahy vytvářejí reálné spojení mezi jedinci, kteří se nacházejí ve stejném generačním zasazení (tamtéž, s. 29–30).

Generační jednota

Generační jednota (též jednotka) představuje konkrétnější spjatost nežli generační souvislost. Skupiny mohou uvnitř stejné generační souvislosti zpracovávat obsahy vědomí rozdílným způsobem, čímž v rámci téže souvislosti vytvářejí různé generační jednotky, jež nemají podobu konkrétní skupiny. V rámci téže generační souvislosti se mohou formovat vícere i vůči sobě bojující jednotky. Příkladem mohou být liberální ideje vs. konzervatismus (Mannheim 2007, s. 31–32).

Generační zasazení, souvislost a jednota jsou jednotícími faktory v oblasti generačních jevů, jejichž prostřednictvím je možné spojovat prostorově oddělené jedince bez potřeby bezprostředního osobního kontaktu. Generační zasazení je potenciálem, na jehož základě se utváří generační jednota participací jednotlivců příbuzného zasazení na osudu společenství. V rámci tohoto společenství mohou vznikat generační jednotky, které představují jednotné reagování a utváření jedinců určitého generačního zasazení (Mannheim 2007, s. 32).

Mannheimův výzkum je zaměřen na způsoby, jimiž lidé vytvářejí kolektivní sdílené vědění. Hledal specifické konstelace, které napomáhají vzniku sociálního vědění. Generace v jeho pojetí představuje právě takovou konstelaci, která vede k vytváření této zvláštní formy vědění (Corsten 2007, s. 48).

V následujícím textu bude termín „generace“ používán z perspektivy Mannheimova teoretického konceptu. Generace představuje skupinu jedinců, jejíž postoje a tendence k určitým způsobům chování, cítění a myšlení byly formovány společně sdílenými zkušenostmi. Rozhodující

jsou zážitky z mládí (generační zasazení) a vzájemné propojení jedinců participujících na osudu určité sociálně-historické jednotky (generační souvislost). V rámci generace mohou vznikat jedna či více generačních jednotek na základě shodně vnímaných prožitků, které je sociálně spojují.

1.2. Kolektivní trauma

Mannheimův sociologický koncept generací dále rozvíjí práce B. Giesena. Giesen pracuje s pojmem kulturního (kolektivního) traumatu ve smyslu historické traumatizující zkušenosti, které zakládá určitou formu sdílené kolektivní paměti, prostřednictvím níž se generace mezi sebou odlišují (Giesen 2007, s. 72).

Traumatizující nebo naopak triumfální události se stávají jádrem kolektivní paměti generací. Taková zkušenost poskytuje společný významový horizont, stává se základem generační identity a její sdílitelnost pro jedince zvenčí, kteří podobnou zkušenost nezakusili, je jen omezeně sdílitelná a přenositelná (tamtéž, s. 72). Stává se tak osobitým poutem mezi příslušníky stejné generace.

Aby se zkušenost traumatu či triumfu mohla stát základem kolektivní paměti generace, nemusí být nutně jedinečná nebo bezprecedentní, ale musí tak být jednotlivci, jichž se dotýká, jako taková vnímána. Musí být chápána jako jedinečná, bezprostřední a autentická. Autenticity je možné dosáhnout a umocnit ji uvedením do spojitosti s osobní tělesnou zkušeností (tamtéž, s. 72–73).

Jak bylo výše uvedeno, tato zkušenost má nejsilnější vliv na formování vědomí, pokud je prožívána jako významný zážitek z mládí (Mannheim 2007, s. 26). Kolektivně sdílený prožitek ohrožení může způsobit kolektivní trauma, rozrušuje důvěru v rodičovskou ochranu a v nadřazenost starší generace. Výsledkem kolektivního traumatu je vytvoření překážky v porozumění mezi generacemi. Tato bariéra existuje, pokud jsou naživu očití svědkové. Následující generace nemůže porozumět,

protože neprošla stejnou zkušeností. Proto kolektivní trauma tvoří svébytný historický horizont v životě generace, je počáteční událostí, kterou v průběhu života této generace s ní nesdílí generace předchozí ani následující. Později, kdy generace odchází, je její trauma artikulováno a stane se předmětem historické rekonstrukce a zakládající událost se stává součástí dějinného běhu (Giesen 2007, s. 73–74).

1.3. Trauma komunistické minulosti

Traumatizující historickou událostí vytvářející bariéru porozumění mezi generacemi, relevantní pro obsah práce, je zkušenost z období po únoru 1948 až do listopadu 1989 v Československu. Zkušenosti z této doby jsou ještě v současné době patrné a uchopitelné. Stále je zřetelný zájem mladých lidí v post-komunistických zemích o komunistickou minulost politiků, novinářů, umělců, svých rodičů a příbuzných, nadřízených, starších kolegů, učitelů, sousedů (Marada 2007, s. 90). Trauma komunistické minulosti je přechováváno v historické paměti a prostřednictvím diskursu viny vyvolává společenská dilemata, jejichž prostřednictvím jsou mladší generace přímo aktivně zapojeny do reprodukce tohoto diskursu (tamtéž, s. 91).

Změny koncem roku 1989 a počátkem 90. let jsou mezníkem, odkud se začíná odvíjet rozdílný paradigmatický generační postoj. Ze strany příslušníků porevoluční generace zaznívá směrem ke generacím předchozím morální apel na vyrovnání se s minulostí. Příslušníci předchozích generací nevysvětlují, nebo nechtějí vysvětlovat, neboť jejich vrstevníci, kteří prodělali podobnou zkušenost, žádné vysvětlení nepotřebují a od mladých nemohou očekávat chápavé porozumění, kvůli rozdílné generační zkušenosti (Marada 2007, s. 93–94). Kolektivní trauma se zde přenáší a reprodukuje mezigeneračně skrze nepřenositelnou generační zkušenost.

Traumatizující není samotná zkušenost, ale situace, v níž je tato zkušenost předávána prostřednictvím kolektivního vzpomínání, které současně vymezuje hranice sdílitelnosti mezi generacemi (tamtéž, s. 94).

1.4. Generační bariéra v důsledku rozdílné sociálně-historické zkušenosti.

Z jiné roviny lze příčiny generační bariéry odvozovat ze skutečnosti, že generace, která prožila převážnou část svého života v socialistickém zřízení, má vzhledem k rozdílnému zasazení v historicko-sociálním prostoru rozdílné způsoby chování, cítění a myšlení, nežli generace narozená po roce 1989.

Problematikou rozdílného společenského uspořádání se podrobně zabývá J. Kabele (Kabele 2002). Kabele v rámci své teoretické hypotézy velmi podrobně analyzuje rozdíly mezi alternativami budovatelského zřízení v období 1948–1989 a ústavního zřízení po roce 1989. Vizí ústavního zřízení je rozvíjející se společnost založená na svobodě a odpovědnosti (Kabele 2002, s. 59). V budovatelském zřízení je ústředním idealizovaným předmětem nikoli svoboda, ale práce, která je prostředkem poskytujícím sociální jistoty (tamtéž, s. 62). Na obě alternativy je pohlíženo z perspektivy způsobilosti vládnout, vlastnit a případně i poznávat (tamtéž, s. 57). Z těchto alternativ jsou odvozovány základní rámce: vládnutí jako zastupování versus vedoucí úloha (tamtéž, s. 59–60) a vlastnění jako soukromé podnikání versus ústředně plánované hospodářství (tamtéž, s. 60–61).

2. Paměť

2.1. Sociologický koncept paměti

Obsahem předchozí kapitoly bylo vymezení termínu „generace“ na základě způsobů vytváření kolektivního sdíleného vědomí skupiny jedinců. Problematika způsobu, jakým je vědění zaznamenáváno a uchováváno v paměti jednotlivců i skupin, bude předmětem této kapitoly.

Zakladatelem koncepce kolektivní paměti byl francouzský sociolog a filozof Maurice Halbwachs. Předpokládá, že kolektivní život je zdrojem vzpomínek a pojmů, v nichž jsou reprezentovány. Paměť je chápána jako abstraktní prostor, vytvářený a obohacovaný procesem socializace každého jedince (Halbwachs 2009).

V jeho teoretickém díle hraje významnou roli vliv E. Durkheima, jehož byl předním žákem a následovníkem (Šubrt, Maslowski, Lehmann, 2014, s. 15). Už Durkheim předpokládal, že skupina myslí, cítí a jedná rozdílným způsobem, než by jednali její členové, kdyby byli osamoceni (Durkheim 1926, s. 136). Halbwachs v souladu s Durkheimem důsledně rozlišuje mezi pamětí individuální a pamětí kolektivní, avšak specifické rozdíly uvádí také mezi pojmy kolektivní a historické paměti (Halbwachs 2009).

Individuální paměť

Obsah individuální paměti se vytváří v procesu socializace neustálou konfrontací aktuálně vnímaných okolností se vzpomínkami na minulost, které následně přizpůsobujeme aktuálním vjemům. Pokud vzpomínky můžeme opřít o svědectví jiných lidí, zvyšuje se důvěra v přesnost našeho vnímání. Společně připomínané situace získávají jasnější kontury a jsou prožívány intenzivněji. Jak Halbwachs výslovně uvádí: naše vzpomínky připomínané ostatními zůstávají za všech okolností kolektivními, i když se týkají událostí, na nichž jsme se podíleli sami (Halbwachs 2009, s. 50–51).

Individuální paměť každého jedince je součástí kolektivní paměti skupiny, ale nikdy s ní plně nesplývá (tamtéž, s. 91–94).

Kolektivní paměť

Pokud jedinec participuje na vzpomínkách druhých, přičemž není nutná bezprostřední fyzická přítomnost ostatních svědků, vstupuje do jejich skupiny a zaujímá její úhel pohledu. Součástí skupiny zůstává do doby, dokud na něho působí její podněty, myšlenky a způsoby myšlení (Halbwachs 2009, s. 52).

Obsah kolektivní mysli je vytvářen kolektivními vzpomínkami, které je možno rekonstruovat pomocí svědectví účastníků. Rekonstrukce se musí odehrávat na základě sdílených informací a myšlenek. Je nutné, aby sdílené vzpomínky se nepřestaly vzájemně shodovat a vykazovat dostatek bodů průniku. Tohoto kontinuálního sdílení je možné dosáhnout pouze tehdy, pokud je jedinec dlouhodobě součástí určitého společenství (Halbwachs 2009, s. 61). Zaujme-li postoj jedné nebo více skupin, přináleží do jednoho nebo více proudů kolektivního myšlení. O kolektivní paměť se jedná v tom případě, oživujeme-li událost ze života skupiny nahlíženou právě z pohledu členů skupiny (tamtéž, s. 63).

Pro kolektivní paměť jsou zásadní vzpomínky na události a zkušenosti spojené s co největším počtem členů skupiny. Vycházejí z vlastního života skupiny nebo ze vztahů k blízkým okolním skupinám. Vzpomínky spojené s malým počtem členů skupiny ustupují do pozadí, ale zůstávají nadále součástí skupinové paměti, protože vznikly v rámci skupiny (Halbwachs 2009, s. 72–73). Každá kolektivní paměť je vázána na skupinu a je ohraničena v čase a prostoru (tamtéž, s. 130). Zánikem skupiny současně zaniká i její paměť.

Historická paměť

V Halbwachsově konceptu nelze termín historická paměť ztotožňovat s národní historií (Halbwachs 2009, s. 123), ale odpovídá

představě mnohačetné kolektivní paměti (Halbwachs 2009, s. 132). Uvnitř společnosti se rozvíjí mnoho různých kolektivních pamětí, které po určitou dobu dokážou udržet vzpomínky na události, které jsou pro skupiny ve společnosti určitým způsobem významné (tamtéž, s. 123). Vzpomínka v historické paměti nezmizí po zaniknutí skupiny, ale je udržována v kolektivních pamětech skupin jiných. Paměť společnosti se táhne až tam, kam sahá paměť skupin, ze kterých je společnost složena (tamtéž, s. 128).

Vzpomínky

Základními stavebními kameny každé paměti jsou vzpomínky. Právě vzpomínky jsou důležitým pojmem pro analytickou část práce, a proto považuji za nutné přesnější vymezení tohoto termínu.

Dle Halbwachse je vzpomínání vytváření obrazů minulých událostí v naší mysli. Tyto obrazy je možno rekonstruovat pomocí svědectví dalších lidí a jsou aktualizovány a přizpůsobovány specifické situaci na základě odlišných svědectví (Halbwachs 2009, s. 54). Vzpomínky připomínané ostatními tak zůstávají za všech okolností kolektivní, a to i v případě, kdy aktér se vzpomínané události bezprostředně účastnil.

Vzpomínky nejsou jen pouhým odrazem vjemů vnějších objektů, ale vycházejí z obrazů a myšlenek spojujících nás s lidmi a skupinami z našeho okolí a činí nás sociálními bytostmi (tamtéž, s. 65). Halbwachs výslovně uvádí: „Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí a není proto bezpodmínečně nutné, abychom u vzpomínaných událostí byli fyzicky přítomni jako samostatné osoby.” (tamtéž, s. 51) Současný badatel J. Assmann navazující na Halbwachsovy práce považuje vzpomínku za odraz pozice jednotlivce v sociálním prostředí. I když ji jedinec považuje za vlastní, ve skutečnosti je ovlivněna sociálním prostředím a kolektivem, v němž se pohybuje a žije (Assmann 2001).

Výše uvedené skutečnosti je možné demonstrovat na příkladu absence vzpomínek v nejtělejší době dětství, kdy se dítě teprve stává sociální bytostí a není schopno své vjemy o nic opřít (Halbwachs 2009, s. 65).

Až později dochází k rekonstrukci prožitých událostí na základě vzpomínek rodinných příslušníků (Halbwachs 2009, s. 67).

Shrňme-li krátce předchozí text, dojdeme k následujícím poznatkům. Kolektivní paměť vzniká a trvá díky společnému vzpomínání skupiny jednotlivců. Prostřednictvím vzpomínání jedinec porovnává obsah individuální paměti se sdílenou kolektivní pamětí skupiny či skupin, jejichž je členem. Prostřednictvím svědectví druhých dochází k aktualizaci a zpřesňování individuálních vzpomínek a současně k obohacování kolektivní paměti. Vzpomínky na události, které jsou určitým způsobem významné a jsou uchovávané v kolektivních pamětech více skupin, se stávají součástí historické paměti. Na rozdíl od kolektivní paměti vázané na určitou skupinu je historická paměť zachována i po zániku skupiny.

Halbwachsův teoretický koncept paměti považují za důležitý pro hlubší vhled do analytické části práce. Vzpomínky nejstarších rodáků, které budou předmětem analýzy, lze z této perspektivy vidět nejenom jako část individuálních pamětí jednotlivců, ale zároveň jako součást kolektivní paměti skupiny, v tomto případě tvořené generací. Jak jsou tyto vzpomínky distribuovány mezi generace nastupující po nich, vytvářejí obsah historické paměti a mohou takto zůstat zachované i po ukončení existence skupiny.

2.2. Kolektivní paměť z pohledu kulturních věd

Německý orientalista Jan Assmann, rozvíjející Halbwachsův teoretický koncept, rozlišuje mezi individuální pamětí, představující vnitřní dimenzi usazenou v mozku jedince a vnější dimenzi, kterou označuje termínem kolektivní nebo také sociální paměť, jež může být předmětem studia kulturních věd (Assmann 2001).

Sociální paměť Assmann následně dělí na další čtyři oblasti: paměť mimetickou (přenos napodobováním jednání), paměť věcí, paměť komunikativní (přenos pomocí jazyka) a paměť kulturní (minulost

přetvořená a zakódovaná do „symbolických figur“) zakládající skupinovou identitu (Assmann 2001, s. 23–24).

Proměny sociální paměti v čase sledují Aleida a Jan Assmannovi prostřednictvím evoluce médií. Jednotlivé vývojové etapy ukazuje následující tabulka:

	Ústní	Písmo	Elektronika
Kódování	symbolické kódy	abecední kódy	nonverbální kódy, umělé jazyky
Ukládání	ohraničení skrze liskou paměť	přenesené skrze řeč do textu	neohraničené dokumentační možnosti
Cirkulace	slavnosti	knihy	audiovizuální média

Tab. 1: (Assmann – Assmann 1994, s. 139, převzato z Šubrt a kol. 2014, s. 39)

Analytická část práce se bude zabývat rozбором vzpomínek pamětníků zaznamenaných prostřednictvím audiozáznamů. Jak je patrné z výše uvedené tabulky, pořízením elektronického záznamu výpovědi participanta dochází k posunu od symbolických kódů ohraničených lidskou pamětí k nonverbálnímu zakódování vzpomínaných dějin, jež přináší mnohem širší dokumentární možnosti.

2.3. Kolektivní paměť z pohledu historické vědy

Český historik Miroslav Hroch termínem kolektivní paměť označuje ucelenou historickou informaci nebo rekonstrukci, která přináší současníkům aktuální politické, morální nebo kulturní poučení či poselství vycházející z minulosti. Z pohledu historika je důležitým korektivem skutečnost, že stejná historická informace (událost, souvislost, osobnost) může být v různých obdobích (situacích) chápána a interpretována rozdílným způsobem a rozdílně formovat relevantní společenské a politické postoje k minulosti (Hroch 2014, s. 47–48).

Nositelem kolektivní paměti je množina jedinců (vesnice, sociální skupina, národ) nebo instituce, která má možnost direktivně určovat, co je

třeba si pamatovat (Hroch 2014, s. 50). Dále rozlišuje mezi pamětí živelnou (spontánní), která je rozdílná od vědecky ověřených poznatků o minulosti, a pamětí organizovanou podle politických, mocenských či emocionálních zájmů a vztahů. Hroch v souladu s Liessmannem takto zkreslená historická data nepovažuje za skutečné vědění, nýbrž za ideologii¹, prostřednictvím které mohlo dojít cestou záměrné manipulace k ovlivnění kolektivní paměti celých generací (tamtéž, s. 50).

Úkolem historika studujícího kolektivní paměť je sledování z čeho se paměť zrodila, případně rodí, a připomínat faktory, které ji zkreslují. Studium představuje cestu od minulé reality, k jejímu ztvárnění v podobě paměti (tamtéž, s. 51).

Obsahem kolektivní paměti v nejobecnějším smyslu je množina všeho, co se v určitém regionu stalo, o čem nikdo nezachoval svědectví a co nikdy nepoznáme (Hroch 2014, s. 52). Z této základní vrstvy se odvozují vrstvy následující, které působí jako selektivní filtry a zprostředkovávají pouze nepatrnou část minulých dějů uchovávaných kolektivní paměti (tamtéž, s. 52):

- a) Informace dochované prostřednictvím pramenů, při čemž zdaleka ne všechny informace jsou dochované a během času mohlo dojít ke zkreslení záměrným i nezáměrným výběrem či skartací.
- b) Historická fakta – část pramenů zpracovaných historiky nebo historickou vědou, při čemž ne vždy se jednalo o zpracování kritické a nestranné.
- c) Informace usazené ve vědomí lidí prostřednictvím nezáměrné komunikace (rodinná tradice, žurnalistika, veřejné mínění), nebo záměrnou popularizací vědeckých poznatků a obsahu pramenů.
- d) Historické vědomí – všechny výše uvedené informace, často degenerované do podoby pouhých mýtů.

¹ Srov. Liessmann 2009, s. 25

- e) Kolektivní paměť – složky historického vědomí sloužící přítomné společnosti či jejímu určitému segmentu, která může být prezentována jako legitimizovaná interpretace minulosti a může být zkreslena podle politických zájmů.

Hroch navíc rozlišuje termín „kolektivní paměť“, jejímž obsahem jsou především události, které nikdo z nositelů této paměti nezažil od „paměti pamětníků“ jako paměti událostí, které jedinec přímo či nepřímo prožil (Hroch 2014, s. 49). Z tohoto diskursu by bylo možné zaznamenat vzpomínky rodáků zařadit do kategorie paměti pamětníků, v rámci této práce se však přidrží termínu kolektivní paměť dle obecnějšího výše uvedeného pojetí M. Halbwachse.

Jak bude ukázáno později, jednou z možných cest k zachování obsahů obohacujících kolektivní paměť prostřednictvím svědectví přímých účastníků událostí je právě dialog mezi generacemi, i když, jak podotýká Hroch, nelze klást rovnítko mezi příběhem, který je prezentován jako paměť, a tím, co se ve společnosti skutečně odehrálo (Hroch, s. 53). V souladu s Halbwachsem tvrdí, že paměť se ukládá v neustále obměňované podobě aktualizací a rekonstrukcí historických událostí podle nastavení dominanty paměti (tamtéž, s. 52–53).

2.4. Význam kolektivní paměti z pohledu soudobých teorií

Mezi čelní představitele současných směrů vycházejících z teoretického konceptu M. Halbwachse je třeba uvést především francouzského historika Pierra Nora (Nora 1998). K dalším často citovaným autorům se vedle výše uvedeného Jana Assmanna (Assmann 2001), Aleida Assmannová (Assmann 1999), Paul Ricouer (Ricouer 2000), Étienne François (François 2009) a další.

Reprezentanti současných směrů se ve svých závěrech shodují, že kolektivní vědomí plní funkci uspořádání rozdílných individuálních znalostí, zkušeností a představ o minulosti do smysluplného celku a jsou

důležitým nástrojem konstituování identity určitého společenství a upevňování jeho soudržnosti. Současně plní funkci legitimační, potvrzující stávající stav existujících institucí, nebo naopak slouží jako podpora požadavků na jejich změnu. Kolektivní paměť se vztahuje k hodnotám, které příslušníci skupiny považují za podstatné a které jsou chápány jako normativ orientovaný do budoucna (Maur 2014, s. 143).

3. Vzpomínání

Vzpomínky a vzpomínání jsou přirozenou duševní činností člověka, jsou základem lidské identity. Vybavování si dřívějších dějů, prožitků a zkušeností uchovaných v paměti je součástí představ člověka o sobě samém, utváří vědomí celistvosti a kontinuity života, je zdrojem sebehodnocení a sebeúcty. Potvrzovat záměrně i bezděčně svou identitu je potřebou každého člověka, a za tímto účelem potřebuje interakci s druhými lidmi (Janečková, Vacková 2010, s. 11–12).

Jak již bylo uvedeno v kapitole 2.1., vzpomínky nejsou jen odrazem vnějších objektů v mysli jednotlivce, ale tvoří spojnici s jeho okolím a tvoří z člověka společenskou bytost (Halbwachs 2009, s. 65). Paměť je vázána na existenci určité sociální skupiny, značná část vzpomínek existuje proto, že si je neustále připomínají (tamtéž, s. 63). Vzpomínky spojené s malým počtem členů, nebo pouze s jedním z nich ustupují do pozadí (tamtéž, s. 73). Pokud si nepamatujeme na událost, kterou jsme sami prožili, či jí byli osobně přítomni, může to být způsobeno tím, že jsme ztratili kontakt se skupinou, která ji zaznamenala a už jsme se do ní více nevrátili (tamtéž, s. 57). Dochází k postupnému vyhasínání vzpomínky a zapomínání.

Vzpomínání nespočívá pouze v záznamu a popisu historických faktů, je aktivním procesem neoddělitelným od emocí, při kterém jsou minulé děje znovu prožívány (Norris 1997, s. 1). Při tomto procesu není rozhodujícím faktorem chronologická, historická nebo faktická správnost zapamatovaného, ale primární je způsob individuálního prožívání událostí, které se stávají obsahem paměti (Špatenková, Bolomská 2011, s. 12).

Vzpomínání je proces spontánní či záměrné retrospekce (Havighurst, Glasser dle Špatenková, Bolomská 2011, s. 11) Může probíhat tiše v mysli vzpomínajícího, nebo vysloveně, a být sdílena s ostatními (Havighurst dle Špatenková, Bolomská 2011, s. 11). Jiné klasifikace dělí vzpomínání na činnost probíhající osamoceně v soukromí, nebo na veřejnosti v přítomnosti více lidí (Gibson dle Špatenková, Bolomská 2011, s. 11).

3.1. Funkce vzpomínání

Význam vzpomínání narůstá s vyšším věkem a stává se prostředkem k dosažení integrity osobnosti a získání pocitu celistvosti. Je to proces, při němž individuální prožitek dřívějších událostí hraje mnohem důležitější roli než chronologická, historická nebo faktická správnost zapamatovaného. Zásadní funkcí je adaptace na změny přicházející se stárnutím (Špatenková, Bolomská 2011, s. 12).

Špatenková a Bolomská uvádějí poměrně široký výčet přínosů vzpomínání v souvislosti s adaptací na změny přicházející se stárnutím a stářím (Špatenková, Bolomská 2011, s. 12–14):

- Zdůraznění pozitivních stránek osobnosti člověka a zachování sebepojetí.
- Zvýšení pocitu vlastní hodnoty.
- Udržení pocitu osobní identity.
- Změna negativního image a narušení stereotypů o stáří.
- Získávání stimulující a příjemné zkušenosti.
- Získávání materiálu pro proces bilancování.
- Dosažení integrity v pojetí vlastního života.
- Nabytí nesmrtelnosti.

S přibývajícím věkem se člověk stále častěji obrací ke vzpomínkám. Významnou roli hrají v případě životních krizí, ale současně jsou zdrojem povzbuzení a inspirace. Na základě dříve prožitých situací je možné zkoumat své současné reakce a získávat vhled na současné prožívání. Vzpomínání může sloužit k rozpoznávání „smyslu událostí“ a pomoci se vyrovnat se současnými problémy (tamtéž, s. 14–16).

3.2. Taxonomie vzpomínání

Pro kategorizaci typů vzpomínek existují v odborné literatuře různé taxonomie vzpomínání. Následně bude popsána taxonomie podle Wattové a Wonga, kterého ve své práci zaměřené na reminiscenční terapii citují Špatenková a Bolomská (Watt, Wong dle Špatenková, Bolomská 2011, s. 15–16):

Integrativní vzpomínání – hlavní funkcí tohoto typu vzpomínání je dosažení pocitu smysluplnosti vlastního života a smíření se s vlastní minulostí. Zahrnuje v sobě upamatování se na hierarchii hodnot a cílů, vedoucích k pocitu naplnění života a vypořádání se s pocity viny, neúspěchu a životními ztrátami.

Instrumentální vzpomínání – představuje využívání vzpomínek na minulé události pro řešení současných situací. Vzpomínání se zaměřuje na prožité obtížné životní situace a na to, jaké použité strategie se osvědčily při vyrovnávání se s nimi. Tento typ vzpomínek pozitivně přispívá ke konstruktivní adaptaci.

Transmisivní vzpomínání – slouží k zajištění kulturní kontinuity, předávání určitých hodnot, norem, vzorů a modelů chování z generace na generaci.

Narativní vzpomínání – reflexe minulosti za účelem poskytnutí autobiografických informací. Vzpomínání na minulé události, především příjemné zážitky doprovázené pozitivními emocemi. Na rozdíl od předešlého typu vzpomínání chybí aspekt předávání kulturní tradice.

Uhýbavé vzpomínání – vzpomínání na příjemné zážitky za účelem úniku od současných problémů a konfrontací s pochmurnou přítomností. Typickým znakem je idealizování minulosti.

Obsesivní vzpomínání – vzpomínání na tíživé zážitky z minulosti, které se vzpomínajícímu nepodařilo integrovat do svého života a vyrovnat se s nimi. Jedná se o výrazně malaadaptivní typ vzpomínání doprovázený pocity viny, zoufalství nebo zášti.

Wattová a Wong na základě výzkumu prokázali korelaci mezi typem vzpomínání a pocitem životní spokojenosti. V případě integrativního, instrumentálního a transmisivního vzpomínání se dostavuje pozitivní hodnocení životní spokojenosti, a naopak negativního hodnocení v případě obsesivního typu vzpomínání (Špatenková, Bolomská 2011, s. 16).

3.3. Typologie vzpomínajících

Špatenková s Bolomskou uvádějí typologii vzpomínajících (Špatenková, Bolomská 2011, s. 16–18) převzatou od anglického psychologa Petera G. Coleman (Coleman 1986). Typologie je založena na četnosti vzpomínání a smyslu (hodnocení životní dráhy a přístupu k přítomnosti), jenž svým vzpomínkám jedinec přisuzuje. Z těchto specifických přístupů Coleman odvozuje čtyři kategorie vzpomínajících:

Lidé vzpomínající často a cení si svých vzpomínek – vzpomínání je pro ně velmi pozitivní a konstruktivní činností, umí se snadno adaptovat na stávající životní situaci. I přes četné životní obtíže pozitivně hodnotí svou životní dráhu.

Lidé vzpomínající často, ale jejich vzpomínky je trápí – vzpomínání je deprimující činností. Vzpomínající má pocit neupokojivého, nenaplněného života bez možnosti nápravy. Přístup k přítomnosti je negativní a nekonstruktivní.

Lidé vzpomínající zřídka, neboť nespátřují ve vzpomínání smysl – vzpomínající nepřipisuje svým vzpomínkám důležitost a význam. Svou životní dráhu hodnotí ve většině případů jako uspokojivou, i přístup k přítomnosti má pozitivní charakter.

Lidé, kteří se vzpomínání vyhýbají, vzpomínky jim připomínají bolestivé ztráty – vzpomínky bývají bolestivé a nepříjemné. Důvodem jsou životní ztráty, se kterými se vzpomínající nedokázal vyrovnat. Vnímání přítomnosti má negativní charakter a ta je viděna mnohem hůře, než jaká je skutečnost.

Proces vzpomínání, jeho přítomnost nebo naopak nepřítomnost, může být vnímán pozitivně i negativně. Může být aktivitou povzbuzující a uspokojující, ale může být i procesem rušivým, vyvolávajícím obavy (Janečková, Vacková 2010, s. 46).

Jak vyplývá z výše uvedeného, činnost vzpomínání je sice přirozenou lidskou aktivitou, avšak při praktickém využití v podobě reminiscenčních technik, které budou popsány dále v kapitole 7.2., je třeba brát zřetel na rozdílný typ osobnosti vzpomínajícího jedince, jeho individuální odlišnosti a důvody jeho vzpomínání. Taktéž podstatný vliv může mít momentální příznivá či nepříznivá situace, v které se vzpomínající člověk právě nachází. Necitlivý přístup k vzpomínajícímu člověku by mohl mít za následek opačný, negativní efekt a mezi vzpomínajícím a naslouchajícím vytvořit, nebo prohloubit existující bariéru v komunikaci a porozumění.

4. Mezigenerační dialog

Tématem kapitoly je mezigenerační dialog jako reakce na ageistické trendy vznikající v souvislosti s fenoménem stárnutí populace. Záměrem je ukázat, jak lze využít potenciálu usazeného v paměti příslušníků generace seniorů a prostřednictvím dialogu založeného na vzpomínkách překonat bariéry v mezigeneračním porozumění.

Současným demografickým trendem je strukturální stárnutí, tedy nárůst podílu jedinců považovaných za staré v populaci (Rabušic 2002, s. 3). V soudobých společnostech se stále větší počty seniorů dožívají stále vyššího věku, což je velmi pozitivní vývoj, který však je paradoxně chápán a prezentován jako zásadní společenský problém (tamtéž, s. 11).

Vytváření a formování negativního obrazu stáří a stárnutí, nabývá podoby předsudků a stereotypů spojovaných s vyšším věkem, z nichž pramení projevy averze a diskriminace vůči stáří a starým lidem, souhrnně označované termínem ageismus. Vidovićová ageismus definuje jako ideologii založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, která se projevuje skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku nebo příslušnosti k jiné generaci (Vidovićová 2008, s. 6).

Vnímání a obraz seniorů je v současnosti značně deformován prostřednictvím mediální prezentace. Negativnímu obrazu seniorů v médiích se v současnosti věnuje řada odborníků, kteří konstatují, že staří lidé jsou prezentováni jako výrazně nesoběstační a nemohoucí, kteří jsou zbyteční, osamocení a strádající. Za takové situace se senioři dostávají do pozice společenských outsiderů a nutně se musí cítit být příslušníky obtížné generace (Haškovcová 2010, s. 49). Jak Rabušic podotýká: „Mediálním opakováním teze, že stárnutí populace je problém a sociální a ekonomická pohroma, může přispívat k sociální tenzi a k úbytku sociální soudržnosti – k napětí mezi mladými a starými generacemi.“ (Rabušic 2002, s. 15)

Ve vyspělé Evropě se začíná tento pohled obracet, stárnutí společnosti začíná být vnímáno nikoli jako společenská hrozba, ale jako jedinečná výzva a příležitost. Senioři jsou viděni jako cenný lidský zdroj, který může výrazně přispívat životu moderní společnost (Rabušic 2002, s. 18). Politická reflexe tohoto pozitivního přístupu ke stáří a stárnutí se v českém prostředí odráží v dokumentech Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 a Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 (dále jen Strategie).

V úvodu Strategie je výslovně deklarováno: „Seniorský věk se vlivem prodlužování délky života stává významnější fází lidského žití. Celoživotní moudrost a zkušenosti, know-how i vysoká odbornost tak zvyšují potenciál naší společnosti stát se konkurenceschopnější a uspět tak v globalizovaném světě.“ Za účelem využití potenciálu stále rostoucího počtu starších občanů se zaměřuje do dvou základních oblastí – zdraví a celoživotní učení. Od těchto oblastí se odvíjí, jak je uvedeno ve Strategii, zajištění účasti na trhu práce, umožnění stárnout aktivně skrze přispění k rozvoji občanské společnosti formou dobrovolnictví či v rámci rodiny a rovněž podpora mezigeneračního dialogu (Strategie).

Jednou z priorit uváděných ve Strategii je „Dobrovolnictví a mezigenerační spolupráce“, pod kterou spadá i mezigenerační dialog. Vizi této prioritní oblasti je čelit hrozícímu společenskému napětí mezi generacemi vzniklému v důsledku demografické situace v kombinaci s ekonomickou krizí podporou solidarity dialogu a spolupráce mezi lidmi různých věkových kategorií (Strategie). Hlavními oblastmi, na které se zaměřují snahy o naplnění cílů strategie, jsou mezigenerační vztahy, infrastruktura, intergrace a participace. Na základě vize jsou formulovány dílčí cíle:

- Zvýšení mediální úrovně veřejnoprávních prostředků s ohledem na profesionalitu, osobní zodpovědnost a serióznost.
- Zvyšovat úctu ke stáří, dialog a spolupráci mezi studenty a seniory na základních a středních školách.

- Rozvíjet podmínky pro mezigenerační setkávání a spolupráci.
- Rozvoj dobrovolnictví skrze schválení nového zákona o dobrovolnické službě a podporu dobrovolných činností.

Významným nástrojem napomáhajícím překlenout rozdíly mezi generacemi a současně podporujícím rozvoj občanské společnosti je institut dobrovolnictví. Dobrovolnické aktivity mají podporovat zvyšování kvality života seniorů, poskytovat alternativní příležitosti pro aktivní zapojení do společnosti a sloužit tak jako prevence sociálního vyloučení ve vyšším věku (Strategie).

Určité slabiny spatřuji vedle vysoké míry institucionalizace (dle Strategie: multigenerační centra, poradenské pozice na úřadech práce a v nemocnicích, informační kampaně, neziskový sektor), především v značně úzké a jednosměrné orientaci cílů pouze na péči o starší jedince. Naopak možné přínosy pro mladší generace jsou až sekundární, pokud je na ně vůbec brán zřetel. Na nejstarší generace je třeba nahlížet jako na aktivní a sebevědomou součást společnosti. Dle mého názoru, vedle otázky: „Jak můžeme přispět ke zkvalitnění života starších generací?“ je potřeba i postavit otázku: „Čím mohou obohatit život generací současných?“

Jak již bylo řečeno, nejstarší generace v sobě skrývá bohatý lidský kapitál složený se znalostí, dovedností, zkušeností a životní moudrosti, prověřených časem, které mohou předávat generacím mladším. A je na těchto mladších generacích, jak s tímto kapitálem naloží. Jednou z cest, jak jej využít, může být právě mezigenerační dialog. Zde spatřuji nezastupitelný význam spontánních aktivit např. na úrovni komunit či obcí, jakým bylo setkávání s pamětníky v obci Hostětín a zaznamenávání jejich vzpomínek.

V souvislosti s fenoménem stárnutí populace se mezigenerační dialog stává závažným společenským tématem, kterému se dle mého názoru doposud nedostává v českém prostředí dostatečné pozornosti. Mezigenerační dialog vycházející z procesu vzpomínání příslušníků starších generací chápu jako potřebnou reakci na ageistické trendy popsané v úvodu kapitoly. Aby bylo možno dosáhnout žádoucích pozitivních výsledků,

je třeba znát povahu vzpomínání příslušníků starších generací. Analýza vzpomínek za použití kvalitativního přístupu u zkoumaného souboru tvořeného členy nejstarší generace v obci Hostětín bude dále obsahem analytické části práce.

5. Metodologie výzkumu

V předchozích teoreticky koncipovaných kapitolách bylo uvedeno, že určitá generace je konstituována na základě významné společné zkušenosti prožité v mládí a uložené v kolektivní paměti skupiny, která následně působí jako prisma pro hodnocení všech událostí budoucích. Tato událost, je-li dostatečně významná a intenzivní, může získat charakter kolektivního traumatu působícího jako překážka v porozumění s generacemi následujícími, jež prožitkem podobné zkušenosti neprošly.

Obsahem této kapitoly bude popis metodologie výzkumného šetření. Pro dosažení cíle bude použit kvalitativní přístup, jehož podstatou je porozumění lidem v sociálních situacích (Disman 2008, s. 289). Tento přístup je založen na zkoumání sociální skutečnosti skrze odkrývání subjektivních významů, tedy obecných zákonitostí vztahující se k sociálním jevům, které jsou odvozovány induktivní cestou ze zaznamenaných zkušeností subjektů (Loučková 2010, s. 46). Metody kvalitativního přístupu je možné využít k odhalení a porozumění podstaty jevů, o kterých ještě mnoho nevíme, nebo také k získávání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme (Strauss, Corbinová 1999, s. 11). Určitou determinantou je skutečnost, že závěry vzniklé na základě kvalitativního výzkumu není možné plně zobecňovat. Jejich platnost je omezena právě na vzorek, na kterém byla data získána (Švaříček, Šed'ová 2007, s. 24).

Disman základní techniky kvalitativního výzkumu dělí na zúčastněné pozorování, nestandardizovaný interview a analýzu dokumentů (Disman 2008, s. 305–309). Širší výčet metod získávání kvalitativních dat lze nalézt u Miovského. Ten k základním technikám řadí pozorování, metodu moderovaného rozhovoru (interview), skupinová interview a ohniskové skupiny, kvalifikovaný odhad a jiné kvalitativní metody (Miovský 2006, s. 142–193).

Rozhovory s pamětníky v Hostětíně, které jsou předmětem analýzy, byly získány metodou nestrukturovaného interview s narativními prvky, za účelem přimět dotazovaného k souvislému vyprávění autobiografického

charakteru. Nestrukturované interview je metoda velmi podobná běžnému rozhovoru. Důraz je kladen na přirozenost a nenásilný průběh konverzace. Při nestrukturovaném interview není předem vytvořen pevný plán, ani stanoveny dílčí okruhy rozhovoru. Do interview vstupujeme s jasnou představou, na jakou otázku hledáme odpověď, ale průběh přizpůsobujeme danému člověku a situaci. Zvláštní formou je narativní interview. Úkolem tazatele zde je spíše dotazovaného přimět k vyprávění vhodně volenými otázkami, narážkami a komentáři. Při vyprávění sám tazatel vypravěče nadměrně nepřerušuje a nezasahuje do dějové linie, ale pouze ho podněcuje a dotazuje se na nesrozumitelné části, případně žádá upřesnění a vysvětlení. Cílem je získat co nejvíce autentického materiálu, který v sobě nese velmi cenné informace o vypravěči samotném, o jeho životě, zkušenostech a prožitcích. Výhodou metody je flexibilita, nevýhodou náročnost na následné zpracování získaného materiálu, který je často značně nesourodého charakteru (Miovský 2006, s. 157–159).

Získaná data fixovaná na záznamovém médiu byla zdrojem pro kvalitativní analýzu dokumentů. Termínem analýza dokumentů v oblasti kvalitativního přístupu Miovský označuje v širším pojetí analýzu materiálu jakékoli povahy (v tomto případě se jedná o přepis rozhovorů), který je zdrojem informací relevantním k cíli studie. V užším pojetí pod tímto termínem chápe výzkumnou strategii založenou na analýze již existujícího materiálu, případně materiálu vznikajícího interakcí mezi výzkumníkem a účastníky výzkumu. Zjednodušeně řečeno, výzkumník v procesu výzkumu obvykle nové zdrojové materiály nevytváří, ale pracuje s již existujícím materiálem, případně vyhledává a objevuje zdroje dosud neznámé, nevyužité či obtížně dostupné nebo ztracené a zapomenuté (Miovský 2006, s. 96).

Úkolem analýzy dat v této práci je odpovědět na výzkumnou otázku: **„Jaké významné události zasáhly do života představitelů generace seniorů v obci Hostětín a jak ho formovaly?“** Identifikované významné prožitky, obsažené ve vzpomínkách představitelů jedné generace usazené v kolektivní paměti, které mají vliv na konstituování identity skupiny, budou sloužit pro určení možné praktické podoby andragogické intervence,

jejímž účelem bude překlenout existující propast mezi generacemi. Interpretace těchto prožitků bude sloužit jako základní vodítko pro návrh praktických technik, prostřednictvím kterých bude možno mezigenerační dialog iniciovat a podpořit.

5.1. Popis zkoumaného vzorku

Zkoumaný vzorek tvoří značně homogenní skupina 10 nejstarších občanů obce Hostětín² narozených v období od konce 20. let do počátku 40. let 20. století.

Charakteristika a vymezení území je obsahem přílohy č. 1, historie obce Hostětín je obsahem přílohy č. 2, demografické údaje jsou obsaženy v příloze č. 3. Stručné charakteristiky jednotlivých participantů jsou uvedeny v příloze č. 4.

5.2. Proces tvorby dat

Vstupními daty pro analýzu byly zvukové záznamy rozhovorů s nejstaršími občany obce Hostětín pořizované v období června až prosince 2012. Záznamy byly výsledkem dobrovolnické aktivity, jejímž iniciátorem bylo Vzdělávacím a informačním střediskem Centrum Veronica, působícím v obci Hostětín, které mi tento materiál nabídlo za účelem zpracování magisterské diplomové práce. Posláním Centra Veronica je ukazovat na praktických příkladech a realizovaných modelových projektech, že vztah k přírodě, místním zdrojům a tradicím spolu s ohleduplným hospodařením může chránit životní prostředí, ekonomicky stabilizovat venkov a řešit nezaměstnanost i v poměrně geograficky odlehlých oblastech (Centrum Veronica Hostětín). Výpovědi pamětníků nebyly primárně sbírány za účelem kvalitativní analýzy, ale především jako historicko-autobiografický materiál. Předmětem analýzy se staly až později na žádost vedoucí Centra

² Počet obyvatel obce Hostětín v době sběru dat v roce 2012 byl 245 občanů (ke dni 31. 12. 2012 – dle Českého statistického úřadu).

Veronica, abych se je pokusil využít pro napsání diplomové práce na téma mezigenerační dialog. S odstupem času v tomto spatřuji pozitivum, neboť výpovědi nebyly zkresleny směřováním k předem danému tématu, ale jednalo se o spontánní tok vzpomínek na události, kterým participantů přikládali subjektivní význam.

Sběr dat probíhal metodou moderovaných skupinových rozhovorů (nestrukturované interview) za účasti 1–3 participantů (vzpomínající senioři). Dobrovolnické aktivity se účastnily tři středoškolské studentky pocházející z obce pod vedením žurnalisty angažujícího se v lokálních tématech. Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí cca 50 minut až 2 hodiny. Tazatel do rozhovorů vstupoval jen v minimální míře a spíše za účelem udržet participanty ve vyprávěcí rovině. Údaje byly zaznamenávány za pomoci audiotechnických pomůcek doplněných fotografiemi a v některých případech i krátkým videozáznamem. Rozhovory probíhaly v domácnostech respondentů, což bylo vhodné vzhledem k jejich vysokému věku. Taktéž pozitivním faktorem bylo působení bezpečného domácího prostředí, které umožnilo spontánnost a otevřenost výpovědí. Tímto způsobem vznikl výrazně autentický materiál se značným informačním potenciálem. Nevýhodou použité metody byla časová náročnost na zpracování rozsáhlého nesourodého materiálu, který obsahoval značné množství irelevantních údajů.

6. Analýza dat

V přípravné fázi jsem si nahrávky několikrát poslechnul a pořídil základní poznámkový aparát. Následně jsem provedl doslovný přepis nahraného materiálu do textového souboru. Text jsem ponechal bez ohledu na gramatickou správnost v nezměněném znění v místním nářečí, které výpovědím dodává vysokou míru autentičnosti. Právě jazyková specifika byla faktorem, který přepis činil obtížným a časově náročným úkonem. Některé pasáže bylo třeba pro zachycení autentického znění rozhovorů poslechem opakovaně kontrolovat. Do textu jsem formou poznámek zaznamenával i výrazné emocionální pochody participantů (smích, pláč). Při dalším zpracování jsem obsah redukoval o pasáže či části vět, které by rušily plynulost a které samy nenesou žádnou další informaci (srov. Miovský 2006, s. 210).

V úvodu samotné analýzy jsem textový materiál opakovaně prostudoval a poté provedl kódování textu za účelem identifikovat v jednotlivých výpovědích respondentů samostatné významové jednotky. Jak uvádí Miovský, kódování kvalitativních dat je proces, při němž prvotní data jsou převedena do datových jednotek, jimž jsou přiřazeny názvy, s kterými je možné dále pracovat (Miovský 2006, s. 210). Textové pasáže, které jsem považoval za významné, jsem v textovém editoru označoval a doplňoval vlastními stručnými poznámkami, k jakému tématu se vztahují (např. dětství, kolektivizace). Jednotlivé výpovědi jsem studoval nezávisle na sobě s větším časovým odstupem ve snaze být co nejméně ovlivněn obsahem předchozí výpovědi. Zpočátku jsem měl pouze nejasnou představu o zkoumaném problému. Konkrétnější vhled a směřování jsem získával až v průběhu času, především díky opoře v odborné literatuře použité k teoretickému zakotvení. Jednalo se dlouhodobý a časově náročný proces. V této fázi došlo ke konečné formulaci otázky výzkumného problému.

V další fázi jsem identifikované významové jednotky seskupoval do kategorií (trsů) na základě tematických podobností (srov. Miovský 2006, s. 221). Tento postup, kdy podobné události jsou označeny a seskupeny

do kategorií, nese znaky otevřeného kódování (Strauss, Corbinová 1999, s. 42–52).

Poté jsem vybral kategorie, u kterých docházelo k největší četnosti tematické shody mezi participanty. Usoudil jsem, že nejčastěji vzpomínané události ze života participantů hrají významnou roli pro obsah kolektivní paměti skupiny. Ostatní kategorie objevující se s nízkou četností byly z analýzy jako irelevantní vyřazeny. Jednalo se převážně o kategorie zážitků významných pouze pro jednotlivce nebo úzký okruh rodinných příslušníků. Poté jsem rozdělil výpovědi v rámci dané kategorie, zda se jedná o popis konkrétní události či interpretaci jejího významu pro vzpomínajícího. Vzhledem k tomu, že identifikované kategorie měly převážně charakter historicko-autobiografického vyprávění, byly následně seřazeny dle chronologické posloupnosti, která vytvořila určitou kostru příběhu.

Po dokončení této etapy jsem vybrané výpovědi doplněné mou vlastní interpretací převedl do souvislé textové formy. V textu jsem použil výpovědi respondentů v přesném znění (kurzíva) a doplňující otázky či komentáře tazatele (tučná kurzíva). Tyto citace jsou uvedeny a ukončeny uvozovkami a na konci je v závorce uveden identifikátor participanta (P1–P10) z důvodu zachování anonymity. Pro vlastní interpretaci a komentáře je použit běžný text.

6.1. Identifikované kategorie

6.1.1. Dětství

Kategorii chronologicky nejstarších vzpomínek tvoří vzpomínky z dětství participantů. Jak bylo uvedeno v kapitole 1.1., zážitky z dětství a mládí jsou určující pro generační zasazení, příbuzné zasazení v historicko-společenském prostoru je pak základem generační souvislosti. Na základě generačního zasazení a souvislosti se určité generace konstituují. Z tohoto důvodu považuji za důležité zde zařadit výpovědi spadající do kategorie vzpomínek z dětství, protože je možné předpokládat, že společně sdílené zkušenosti z tohoto období formovaly tendence k určitým způsobům chování, cítění a myšlení generace seniorů z Hostětína.

Vzpomínky z dětského věku dávají možnost poznat charakter běžného každodenního života převážně zemědělské vesnice, v předválečném a válečném období. Typickou ukázkou je výpověď nejstaršího občana obce.

„Tož když jsem měl dětství, tož jsme měli toho dobytka moc, tak jsme musely všechny děti pomáhat těm rodičom. Tak jsme odmaličky na tom poli pracovali a kolem toho dobytka. A potom když jsme už dorůstli, už jsme měli 15 roků, tož jsme... dřív otec najímal tý dělníky na sečení. A potom přišla ta válka, tak nám tu chodili ze Slovenska, z pohraničí Slováci vypomáhat. Tak potom už nechodili, tak jsme to museli sami sékat. Pro čtrnáct kusů dobytka jsme to museli naséct ručně a nasušit seno. Včil tady bylo obilí, tož sa to ručně séklo.“ (P1)

Jak zaznělo v první ukázce, práce v zemědělství už od časného dětství byla chápána jako přirozená součást života vesnice. Toto téma shodně zaznívá i v převážné části dalších výpovědí.

„Pracovat jsme museli taky na poli všichni, už od malých děcek. Napřed jsme pásli husy, když jsme byli malí, pak jsme zase krávy pásli a tož to byla taková starost. Potom se sbíralo klásí, a když jsme byli větší, tak při žních jsme museli pomáhat.“ (P5)

Ve výpovědích některých participantů je patrné, že vedle plnění běžných povinností, jako je školní docházka, byl značný důraz kladen na plnění určených povinností v domácnosti a hospodářství a v neposlední řadě na samostatnost dětí.

„My jsme chodili do školy, přišli jsme dom, na stole byl lístek: žeň krávy, běž naséct futro pro dobytek, pravda, ty zas vyházet hnůj. Nás bylo šest děcek a měli jsme, ti starší jsme měli rozdělený úkol, ti mladší zasej budeš opatrovat děcka, protože naši měli dvoje dvojky (pozn.: dvojčata), dvakrát.“
(P4)

Následující dvě výpovědi jsou obsahově shodné. I zde je ústředním bodem téma práce a povinnosti.

„Do školy, do měšťanky jsem chodil do Bojkovic. Pěšky ještě, až v tom třiačtyřicátém byla ta zastávka tady. Tak potom už jsme jezdili vlakem. Sněhu bývalo před těma vánocama a jsme sa brodili po sněhu. (...) Tak když byla práce na poli, nebo tak, tož jsme třeba moseli někdy aj ostat doma. No, ale když se přišlo ze školy, tak byla naplánovaná práce, na papíře napsané co sa bude dělat. A když nebylo nic takového, tak sa mosely aspoň krávy pásť. To jsme pásali aspoň do desíti roků. (smích) Oběd máš v trúbě, pošuruj krávy. To tak bývalo.“ (P2)

„Přišli jsme ze školy, to jsme nebyli jak vy, co utékáte ven nebo tak. My jsme měli lejstra, přijď, přijď tam. Děcka jsme museli hlídat, poklidit, jídlo drůbeži spravit, že. Na májové jsme denně chodili, když byl to a všecko se stihlo. Do kostela jsme každou neděli chodili... pěšky, než jsme šli do školy (...) Všecko jsme stihli a bylo lepší jak dnes“. (P7)

Na tomto místě bych rád zdůraznil poslední část výpovědi participantky P7 srovnávající tradiční způsob života na vesnici se současností, který u ní jednoznačně vyznívá přes nelehkou životní situaci ve prospěch dřívější doby.

Za značně zajímavé považuji úryvky výpovědí participantů pocházejících z vrstvy drobných vlastníků půdy nebo z dělnického prostředí. Popisují skromné materiální poměry, kdy hospodaření bylo

nezbytností pro zajištění základních životních potřeb rodiny. Tyto výpovědi uvádím pro dokreslení obrazu života vesnice v daném období.

„Naše dětství to bylo... říkám, děcek bylo kopa v rodině. A ten život byl úplně jiný. Lidé neměli ty možnosti jako dneska, převážně sa živili zemědělstvím. A nějaké příjmy nebo zisky a nějaké přebytky to nebylo, to sa žilo tak celkem skromně. (...) Budovali si všecko pravda to hospodářství, přišly ty krizové roky ve 30. roku, byla bída, bylo zle celkem a peněz nebylo.“ (P4)

„Nebyli sme nároční. Naši maminka ani tatínek nebyli bohatí, aby měli všeckého dost. Tak sme žili, jak sa dalo. (...) Nebo na tom poli, když sa okopávalo, už jeden druhém šel pomoct. Naši maminka měli málo toho, když chovali enom ty koze. Tož ne, neměli sme moc té řepy, my sme měli jedno pole, to bylo všecko. Tam byly zemňáky, řepa aj obilí na tom jednom poli. (...) Co sa vyprodukovalo, to sa zjedlo, no, u nás nechodívalo sa prodávat na jarmark nebo na trh. U nás to bylo pro všechny jako tak, aby si doma měl co, aby si cosi uchoval a slépku měl, aby vajíčko měl na to živobytí a na to. Tak to bylo.“ (P3)

Většina participantů považuje popisovaný tradiční životní způsob jako daný a přirozený. Dalo by se říci, že s odstupem času převažuje určitá hrdost na to, co v dětském věku dokázali zvládnout. Jen v jedné výjimce se objevuje i náznak negativního hodnocení dřívějšího stavu ve srovnání se současností.

„Jaképak dětství. My jsme přišli ze školy a šli jsme našim pomáhat na pole. Ne tak jak teďka.“ (P10)

Z výpovědí vyznívá chápání práce a povinností jako tradičních hodnot a přirozené součásti každodenního života. Důležitým faktorem zcela jistě byl i důraz kladený na samostatné jednání od dětského věku. Lze usuzovat, že toto pevné ukotvení v kolektivní paměti, přenesené již z dřívějších generací, se stalo základem hodnotového systému vesnické komunity a ovlivňovalo participanty v celém průběhu života.

6.1.2. Období okupace za 2. světové války

Významná část výpovědí se vztahuje k historickým mezníkům a událostem, které hrály významnou úlohu v životě participantů. Do této kategorie spadají vzpomínky z období německé okupace za 2. světové války. Část vzpomínkového materiálu má neutrální charakter a obsahuje popis osobních prožitků.

„Tak to bylo v 44. roku. A nevím, jestli si upustili tenkrát, chtěli odlehčit ti letci. Spadlo tam, tuším sedm těch bomb. Ta jedna jama byla veliká, odhadovali, že tam spadly dvě bomby. A bylo to zrovna na naší lúce, převážně a myslím dvě byly ještě hore (...) A moja sestřenica byla tady na prázdniny a pásla tam krávy. Zrovna na té lúce. A těsně co jich dohnala dom, před poledněm to bylo, tak tam ty bomby prostě popadaly.“ (P2)

„Já su 30. ročník, tož koncem války jsem měla 15, ale eště když byla válka. To sme zasej, eště když jsem u toho Pivečky dělala a byl nálet, tož jsme šli jako... šli jsme do jeho parku. Pivečka tam měl nad tú fabrikú park a do toho parku sme sa utíkali jakdyž skovat. A to bylo 2× nebo 3× za tú dobu, než byl konec války.“ (P3)

Podobný charakter má i výpověď vztahující se k zážitkům blízkého člena rodiny.

„Naši tatínek dělali na dráze a moseli jít na dva roky do Německa. Dělat na dráhu jako. Moseli jít, moseli tam byt. A říkali, že když... oni byli v Niesdenu, v Německu jako. A tak, když bylo to bombardování, že kolikrát měli namále. Měli strach. A z toho sa vrátili, v květnu skončila ta válka, myslím, že v červnu sa vrátili, bylo všecko rozbité, nemohli sa dostat. Že hráli, už nedělali tenkrát, hráli karty. Přišli dom a povidali, už su karet nahrátý do smrti.“ (smích) (P3)

Dalším, obsahově významnějším tematickým okruhem, jsou vzpomínky, u kterých je možné sledovat postoje členů skupiny k společenské situaci a způsoby, jak se na často nepříznivou situaci dokázali adaptovat. Příkladem je výpověď participantky, jejíž otec byl za války

starostou a svými intervencemi se mu podařilo předcházet možným tragickým důsledkům okupace.

„(...) můj tatínek byl tenkrát za války starostú. Protože uměl německy (...) no, a tak ho zvolili občané jako starostú. Ale opravdu dost pomohl, tím, že uměl tu řeč. No a on sa tak jako nebál. Bylo vidět, že kolikrát pan učitel řídící, pan učitel zdejší, co to byl tenkrát, tak on dycky přišel takový roztřesený a cosi bylo, no já jsem byla malá, já jsem sa narodila v 39. roku, takže tak jako mě utkvělo něco v té hlavě. No a tatínek mu říká: Co sa bojíš? Nějak to uděláme. Ale aj tak zachránil hodně životů některých lidí. (...) Tak on s něma vyjednával, s těma Němcama, když přišli. A oni byli také někteří takoví vlídní. Nebyli všeci takoví ti gestapáci, jak se to popisuje.“ (P5)

Za nejceněnější považuji výpovědi týkající se vyrovnávání s okupačním režimem. Silný důraz je kladen na solidaritu občanů napříč celou komunitou, která byla v té době předpokladem zvládnutí obtížné společenské situace.

„Za války to bylo stoprocentní. Načerno sa zabíjalo, protože enom lístky byly. To vy nepamatujete nikdo, jak ten systém jak fungoval. Teda lístkový, a tak. A když šel něco koupit, tak za vajíčko koupil víc než za co jiného, nebo něco takového, protože celkem byla bída. Ty lístky nestačily, ale totka toto v téj době lidé držali proti Němcom. Takto, jakože proti Němcom, držali lidé všeci pohromadě.“ (P4)

Obsahově shodná je další výpověď, i když zde se již objevují náznaky budoucího společenského vývoje, vyvolané změnou režimu po roce 1948 a především pak v 50. letech, jak bude popsáno dále.

„Za války jsme to tady přežili, chvála bohu, celkem dobře. Starostou tady byl za války (jméno), co jste tam byli a můj tatínek byl radní, tenkrát. A měli výhodu, že uměli oba německy, tak sa tam celkem dobře orientovali, když bylo potřeba něco vyřídit. (...) Jinak takové všelijaké těžkosti to byly. Ale byla výhoda, že když sa dělaly takové věci, co se tenkrát nesměly, třeba černá zabijačka, nebo co já vím, něco takového. Tak to byla výhoda oproti potom padesátým roku, že sa nežalovalo. Že ty lidi držali pohromadě.“ (P2)

Jak je z výše uvedených výpovědí patrné, základem koheze skupiny je pospolitost založená na solidaritě, která vedle výše uvedených hodnot práce a povinnosti byla v období okupace přirozeným rysem společenského života obce.

6.1.3. Události po roce 1948 a kolektivizace venkova

Nejrozsáhlejší, a také mnohem více emotivně zabarvený vzpomínkový materiál, se týká událostí po roce 1948 a období kolektivizace venkova v období 50. let. Jedná se o obsahově nejbohatší kategorii výpovědí, kde negativní dopady na veškeré aspekty života vesnické pospolitosti a mezilidské vztahy zaznívají napříč všemi vzpomínkami pamětníků bez rozdílu společenského postavení.

Prožité trauma nejvíce zaznívá ve výpovědích participantů pocházejících z rodin tzv. gruntovníků, neboli větších majitelů půdy, kteří byli společenskými změnami postiženi nejcitelněji.

„Potom přišel konec války a začalo období, kdy si mysleli všeci, že máme svobodu a teďka už sa nám bude dobře žít. Ale přišlo to do osmačtyřicátého roku, kdy převzali vládu komunisté a u nás malá skupina, malá skupina lidí, z kterých sa stali neomezení páni. Proti nim neměl nikdo šanci, oni mohli udělat, co chtěli. A ti pomáli, chodili a podrývali celú dědinu. Všelijakým možným aj nemožným způsobem získávali na svoju stranu, aj přesvědčovali ty zemědělce, aby jim podepsali a vstúpili do družstva atd. A tak sa to roztrhlo, že no zkrátka už tam nebyla ta rodina, ten celek, ta jednota. (...) A to vsecky oni měli, na každého tolik všelijakých možností ho decimovat, toho člověka, že takto to oni praktikovali. A takto tú dědinu rozbíjali a ty lidi dusili. Samozřejmě byli lidé, kteří sa proti tomu také bránili, že.“ (P4)

Vzpomínající používá velmi silné formulace popisující destruktivní mocenské působení v souvislosti s kolektivizací. Hovoří o roztržení vesnické pospolitosti a rozpadu mezilidských vztahů. V následující ukázce jsou popisovány mocenské praktiky uplatňované ze strany režimu směrem k velkým vlastníkům půdy.

„(...) on ten samotný režim, ten způsob toho, tych našich vladařů, jak to tady probíhalo, jak to bylo a všechno ostatní. Já osobně třeba jeden a půl roku jsem neměl práci. Kde jsem šel, mohl jsem sa hlásit, jak jsem chtěl, práci já jsem nedostal, protože otec byl vyhlášený jako kulak. A tak já jsem nedostal práci nikde, stavít jsem chtěl, chtěl jsem sa ženit, chodil jsem půldruhého nebo dva roky, vyřizoval jsem si povolení na toto. Nedostal jsem ho samozřejmě, protože vždycky to přišlo zpátky na obec, ta vydala posudek a naši to zamítli., Tak v takovém stavu tady my jsme žili, ze všechkých stran utiskovaní.“ (P4)

Nejsilněji emocionálně zabarvená je obsáhlá výpověď participantky pocházející z rodiny velkých sedláků. Prožité trauma spojené s rodinnou tragédií je i po letech stále živé a vzpomínky jsou bolestivého charakteru. Za povšimnutí stojí, že komunistický převrat v roce 1948 je označován a chápán jako příchod „jiné doby“.

„Potom přišla jiná doba.“

T: „A jiná doba znamená?“

„No tak, takové jakési to bylo. U nás jako nebylo nic, ale třeba hen tam v osmačtyřicátém znárodňovali, takové ty okolní – Svit, Pivečku.“ (Pozn.: velké podniky v regionu)

T: „A jak se to tady dotklo, v Hostětíně se ten převrat dotkl něčeho?“

„Ne, až potom jak začalo to družstvo.“

T: „Jakou to mělo tady podobu v Hostětíně?“

„Ani mně to nevzpomínejte. (...) Vždycky na podzim, když bylo nejvíc práce, tak přišli z okresu nebo odkud' nějakí chlapi nastrojení a přesvědčovali tady ty zemědělce, aby do toho družstva šli. No tak, někteří ti co měli málo toho pola, šli do toho družstva a ti co byli větší, tak jaksi se těžko s tím loučili. (...) A chodili na obecní úřad, ten obecní úřad nebo místní národní výbor, či jak sa to jmenovalo. (popis) Tam ich volávali na ten obecní úřad přesvědčovat. (...) No já už sem byla teda v té škole a přijela jsem jednu dom...(pláč) – už sem to podepsál. Říkali, že ťa vyženú ze školy a že nás

vystěhují. Tož, oni dycky tady ti chlapi říkali, až to (otec) podepíše. Oni ho chtěli zlomit, tak ho zlomili. Ale stejně, nebyl nějaký zatrpklý.“

T: „On potom šel do toho družstva?“

„Jo, no v tom družstvu jezdil se svýma koníkama. (...) Taky zemřel v 69. Měl ploché nohy a furt jezdil s tyma koňama. Oral skoro celú dědinu, když to tak vezmete. Protože to byli jako družstevní koně a on... Já na to nerada vzpomínám.“ (pláč) (P5)

Likvidace soukromého vlastnictví ve prospěch centrálně plánovaného hospodářství je chápána jako zlomový a dramatický posun v životě vesnice. Tato společenská změna je negativně hodnocena taktéž participanty, kteří vyrůstali v rodinách menších vlastníků půdy tzv. domkářů.

„Tož když to tak vezmete, tož před těma šedesáti roky, tož co to bylo soukromé hospodářství, všichni hospodařili. To není, jak teďkaj, no. A tak se nežilo bohatě, jak se žije teď. Skromně se žilo. (...) Potom JZD vzalo všecko a bylo po všem. Po slávě.“ (P10)

A to za komunistů všecko padlo, to využití. Vesnica dřív byla tak, že každý záhumenkář měl malé políčko, ale měl kozu nebo dvě a choval dvě prasata. A jedno zabil a jedno prodal, aby měl na přilepšenou. Aj si lidé pomáhali a to všecko odpadlo. Ty lidé to využili a vychovali z ničeho. A když začala ta kolektivizace, když začaly ty družstva, tož v těch kravínoch a v těch vepřínech oni ty, co to propagovali, tak mysleli, že když udělají velkokapacitní vepřín, tož že tam dají 500 prasat a že jedním dveřama jich tam naženou a druhým jich vyženou už hotové. Povídám, tam těch 500 prasat bude potřebovat určité tuny krmiva. A na to tenkrát neměli ještě. Oni teprve postupně zjišťovali, jak na to. Ale odnaučili lidi na vesnici lásky k půdě. To je největší neštěstí, co sa mohlo stat. Že dneska k tej půdě nemají žádný vztah. (...) To dřív to bylo každého zemědělce. Věděl, že má tu půdu, že má ten dobytek a že ho to uživí. A to všecko padlo.“ (P1)

Z těchto výpovědí je zřetelné, jakým způsobem byly narušeny sociální jistoty odvozované od vlastnictví půdy, která jak bylo popsáno

v kategorii vzpomínek z dětství, představovala pro obyvatele vesnice jeden z podstatných základních zdrojů.

Svrázné praktiky při zakládání jednotných zemědělských družstev s využitím mocenských represivních nástrojů zaznívají ve vzpomínkách pamětníka ustavující schůze družstva. V tomto případě jsou vzpomínky prezentovány v odlehčené vyprávěcí formě, v které je však zřetelný vzdor vypravěče vůči dění v tehdejší době.

„A tam byla, v padesátémšedmém, ustavující schůze toho JZD. No a my jsme byli u toho pultu tam, u toho šenku a dali jsme si sodovky a gazdi už tam seděli. A oni mojego otca nahnali na předsedu toho JZD. Já si vůbec nedovedu představit, jak on by mohl dělat předsedu. Protože jsem si říkával – úplně neschopný člověk na to, že? Ale oni to potřebovali udělat, ty soudruzi, aby to bylo, tak ho tam nahnali. Ale mňa to tak dohnalo, jak jsem tam u toho šenku stál. Já jsem vletěl do toho sálu, drapl otca za rukáv. „Tati podťe zpátky, žádným starostú nebudete.“ No jo (smích), jenom ti konšelé, co tam byli aj z okresu, ty na mňa vyjeli všeci. Že budu špatný. Jsem měl jít na vojnu. Že budu mít špatnú vojnu, že půjdu k těm černým, jak to bylo a všechno možné. Ale tož já jsem povídal, já to ty dva roky přežiju, si vzpomínám. To přežiju ty dva roky a jaksi bude. No ale tož fertig, tak to aji ostalo. Otec si šli sednút zpátky mezi ty ostatní a já jsem vypil sodovku a šel dom. Ale oni to přece jenom vzali, to ... Oni ho nahnali na toho předsedu. Oni tam zostali. Já nevím, jak tam byli potom dlúho. To už si nepamatuju.“
(P8)

Následující výpovědi ukazují, do jaké míry společenské změny ekonomicky zasáhly i do méně majetných vrstev obyvatel vesnice.

„Víte co, to bylo aj tak. Rodiče byli v JZD, podepsali obá dvě družstvo. Prostě byli žebráci, když to vezmete. Za dvě koruny dělali celý den. Tak já byla nucená jim pomáhat. Tak mě to aj kvůli rodičům táhlo dom. (...) A naše maminka to podepsala, až tatí nebude a tatínek to podepsal taky. A tak byli oba uvázaní tam. A víte, co to bylo? A víte, co to bylo? To bylo jak dřina na spadnutí. To byla taková dřina, to si nedovedete holky představit, co to bylo

za práci. Naši krávy pásli, čistili ten celý kravín, na vrchu futru navázali, všechno. To je pro dva lidi práce?“ (P7)

„My jsme měli tři děcka malé a mosela jsem jít do práce. Bez školek, bez ničeho. Měla rok nejmladší, a to bych nemohla být doma nebo na tom družství, protože bysme nevyžili.“ (P9)

Důsledky nepříznivé hospodářské a ekonomické situace se odrazily také v demografické situaci vesnice. Objevuje se tendence migrace obyvatelstva do měst, za účelem získání lepších sociálních a ekonomických jistot a výhod. Společně se změnou životního způsobu došlo k postupnému narušení původních sociálních vazeb.

„Podívejte sa, když byla ta kolektivizace zemědělství, tak byl útěk z vesnic do měst. Všeci chtěli snadný život. A bylo to aj tým, že vesnice neměly co nabídnout. Nebyly koupelky, nebyly splachovací záchody. Dřív nebyla ani elektrika. (P1)

Vnímaní významné společenské změny, i když se znatelně menšími důsledky, je patrný ve výpovědi participantky původem z dělnického prostředí.

„Tam sa dělaly boty. Boty, tam byla koželužna aj, to sem dělala v tej koželužni, aj v šicí dílně, aj ve sportovej dílně. (...) Ve všech těch dílnách, prošla sem celú fabriku. V tom 1948 roku to potom zabrali, a tím to všechno padlo.“

T: „Vznikl z toho nějaký státní podnik?“

„Státní podnik, pod Zlín to bylo. Všecko to bylo pod Zlínem. No ale do práce sa chodilo, dělávalo sa aj v sobotu. Dřív sa dělávalo aj v sobotu, já nevím, v kterém roku sa v sobotu přestalo dělat. Chodívalo sa aj v sobotu. A na Štědrý den sa dělávalo dopoledna. Práca byla, tak sa dělalo.“ (P3)

Hranici obtížné sdělitelnosti prožitého traumatu lze vysledovat v posledním úryvku spadajícího do této kategorie vzpomínek. Zde vidím jeden z možných důvodů vzniku bariéry porozumění mezi generacemi.

„To si nedovedete představit. Vy to určitě neznáte ty poměry, jaké bývaly. Nebylo to také jednoduché. To už jsme všechno hodili za hlavu a je daleko lepší dneska. Ty mladí to vůbec ani nepochopí snad, jaké to bylo.“ (P8)

Společným rysem výpovědí je chápání společenských změn po roce 1948 jako přelomového mezníku s následnými dopady na život v obci. Destruktivní charakter společenského vývoje je popisován jako rozbití mezilidských vztahů, rozdělení vesnice, narušení sociálních a ekonomických jistot v důsledku likvidace soukromého vlastnictví a ztráta perspektivy vesnického prostoru, jehož důsledkem byl odliv obyvatel do měst. Vzpomínky z tohoto období jsou často dramatické, velmi emocionálně zabarvené, u některých vzpomínajících i bolestivého charakteru. Je možné zde identifikovat zřetelné kolektivní trauma, které položilo základ generační jednoty generace vzpomínajících participantů (viz kapitola 1.1.).

6.1.4. Období socialismu

Na rozdíl od předchozí kategorie vyznívají vzpomínky z období socialismu (od rozdělení vesnice v důsledku kolektivizace venkova až do roku 1989) velmi neurčitě a nevýrazně. Vzpomínání se omezuje především na oblasti pracovního života a rodinné události. Nejčastějším tématem je popis profesního života. Na tomto místě uvádím pouze tři typické výpovědi, zastoupené profesemi technického pracovníka ve službách, traktoristy v zemědělském družstvu a pracovníka v průmyslu. Stejný charakter mají výpovědi ostatních vzpomínajících.

„V zaměstnání jsem se vyučil obchodníkem textilu, prodavačem. Enom potom přišli ty komunisté, ty obchodníky likvidovali. Byli začleňováni celostátně do těch Jednot, toho textilu. (...) Já jsem potom přestúpil do komunálních služeb. (...) Já jsem měl zaměstnání jako kancelářská síla. Potom pozděj, když jsem nedělal to plánování, jsem postoupil do Bojkovic. Tam potom nás Bojkovice přiřčenili do okresního komunálního podniku, tož tam už jsem kancelářskou práci nemusel dělat. Tak mňa přemístili dělat

mistra v provozu, dělníkom. Tak jsem dělal mistra topenářom, elektrikářom, sklenářovi, sochařom. Takže jsem měl pod sebou asi 30 lidí“. (P1)

„Já jsem celú dobu dělal v družstvě. Jezdil jsem s traktorem. Celú dobu. Od toho 60 roku, dá se říct. Do konca družstva. Potom... akorát mně to vyšlo do důchodu, v tom devětaosmdesátém. Eště potom ten rok ještě mňa volali, když potřebovali.“ (P2)

„Potom jsem dělal vojenského příjímača. (Pozn.: zaměstnání v průmyslovém podniku zásobujícího armádu) To sem měl koryto jak sviňa. Já jsem dělal vojenského příjímače u hutního materiálu, co se stavěli mosty, tanky a tak. (...) Ale nechtěl bych, aby sa to už vrátilo.“ (P6)

Další okruhy vzpomínek se týkají rodinného života, dětí a vnoučat, příbuzenských vztahů. Mají výrazně popisný charakter. Objevila se také výpověď svědčící o postupně se lepších ekonomických poměrech.

„Tak každá doba něco nese. No a (vnuk) ten šel z gymplu taky do Brna na jakúsi agrární, tu vysokú. Potom byl ten převrat, tak už sa ty družstva jaksi rozpadly, tak už potom musel přemýšlet, co bude dělat.“ (P5)

„Dřív, když jsme sa vzali, tak jak sa narodila za rok cérka, tak 22 roků manželka nedělala. Já jsem dělal sám. A mosel jsem, aspoň si myslím, že hlady jsme nežili, že stačili jsme zarovno s ostatníma. Chalupu jsme postavili, auto jsme si také koupili, to bylo také jako v tehdejší době si koupit auto. To nebylo enom tak jednoduchá záležitost. A stačili jsme to, přešli jsme to, utáhli jsme to. Ale bylo potřeba tvrdě za tým jít.“ (P4)

U některých participantů je znatelná tendence vzpomínky na toto období potlačovat a vyhýbat se rozsáhlejší výpovědi.

„To byl konec války prakticky a já už jsem potom ... už začal ten komunismus potom. Byl osmačtyřicátý rok, já su 40. ročník. Takže to už jsem potom žil tady v tom socialismu. No tož co.“ (P8)

„Za komunismu, to už bylo, nevím už. No, to už myslím stačí, ne?“ (P3)

Ve srovnání s předchozím společenským děním v období kolektivizace venkova vyznačujícím se mocenskou represí a společenskou perzekucí ze strany nastupujícího vládnoucího režimu, jsou s vysokou pravděpodobností následné události pro vzpomínající méně významné a je možné sledovat znaky adaptace na nové podmínky. Při analyzování textu pro mě bylo velmi překvapivé zjištění, že žádný ze vzpomínajících seniorů se ani okrajově nezmínil o historických událostech roku 1968 a nastalém období normalizace. Vzpomínky již jsou méně dramatické a svědčí o částečném smíření se s novou společenskou situací. Období od roku 1948 do 1989 je vzpomínajícími vnímáno jako samostatná, výrazně ohraničená společenská éra a souhrnně označováno jako komunismus případně socialismus (tyto pojmy jsou užívány jako synonyma).

6.1.5. Etapa od roku 1989 do současnosti

V této kategorii vzpomínek je společným tématem vnímání současného světa a srovnávání dřívějšího způsobu života na venkově s dnešním. Na rozdíl od výpovědí z kategorie týkající se života v socialismu, dostávají se do centra zájmu témata zaměřená na výchovu a mezilidské vztahy

„Jak přišla ta nová doba, já nevím, někdo si myslel, že snad si může dělat co chce a jaksi. A teď sa to projevilo ta doba, si myslím ta komunistická v těch rodinách, že ty děcka odešly do světa a byly vychovávané v té škole jinak.“ (P5)

Na tomto místě bych rád zdůraznil, že změna společenského režimu v roce 1989 je participantkou opět vykládána jako „nová doba“ stejně jako u událostí v roce 1948. Považuji to za doklad významu, který je tomuto historickému mezníku připisován.

Kritické hlasy zaznívají na adresu současného nadměrného individualismu a konzumnímu způsobu života v porovnání s dřívějším „skromnějším“ způsobem života založeným na solidaritě, jak již bylo popsáno v subkapitole 6.1.1. Dokladem jsou následující dvě výpovědi.

„Lidi sú všude stejní. Takový byli, dřív nebyli takový nadřazení. Takový skromnější byli. (...) Tož bývalo to takové všechno skromné, no. Nebylo tak jak teďkaj. Ted'kaj je každý moc sám pro sebe a každý jen co nejvíc urvat a tak. Dřív to bývalo takové všechno skromnější všechno, no. A tak si aj dost lidi vpomáhali.“ (P10)

„Dřív, dřív byl úplně jiný způsob toho života na dědině proti tomu dnešnímu. Dneska každý jenom hledí, co by nejvíc co urval včílka, aby měl co největší pohodlí, a já nevím... který má lepší auto. No zkrátka všechny vymoženosti, které sú, které dřív vůbec nebyly. Nevěděli jsme, co je televiza, nevěděli jsme co je rádio. Když jsem byl malý ogara, tak rádia ještě nebyli.“ (P4)

V další části výpovědi tentýž participant srovnává dřívější rodinný a společenský život s dneškem. Mladší generaci je vedle individualismu vytýkán nezájem o dění v obci a především, což považují za důležité, nedostatek „bojovnosti“ oproti starší generaci.

„Rodiny – lidé žili víc tak rodinným životem, ta dědina. Dneska ne. Dneska je každý zavřený doma, že? Každý si jenom hledí toho svojeho. Schodily sa ženské, chlapi zasěj do hospody, karty si zahráli a co je nového. (...) Mě to připadá, že ti mladí nějak tak zpohodlněli nebo ztratili zájem. Já mám 81 roků a vidím, že co sa děje eště pořád v Hostětíně, tak převážně sa to odehrává v té starší generaci. Ta mladá generace, hasiči, to sú akorát sú to mladí hasiči, pravda, ale ináč, nevím. Bud' ti lidé nejsú, nebo není zájem. Jedno nebo druhé. (...) Mě připadá, že dnešní lidé, přestože že mají těžké podmínky, aj v té práci, pravda u toho soukromníka, také sa mosí ohlídat, ale že by to šlo takovým nějakým tempem, tak jak, já když jsem byl mladý, (...) když jsem byl odstavený na kraj společnosti, tady s týmto pravda, že neměl jsem nikde žádné, nemohl jsem sa dovolávat žádnéj pomoci nebo podpory, tak jsem mosel tvrdě bojovat. A to dneska nedokážú.“ (P4)

Tendence k negativnímu vnímání obrazu současného světa je citelně ovlivněna i tradičním vztahem k půdě, který je v prostředí zemědělsky orientované vesnice významným faktorem.

T: „Co říkáte dnešnímu světu?“

„Tož su z toho zklamany. Protože když vidím, jak ty pole kdy vypadaly, jak to obilí když bylo, bylo radost se podívat. Té úrody co bylo, zemáku napěstovaných, kukuřice. No veškeré všecko bylo pole obděláno. Všecko bylo obděláno. A včílka, však za chvilku si budem moset krávu namalovat, prasa namalovat, aby to děcka měly... viděly, jak to vypadalo. A co vidíme? Jenom všecko trávu. Nic. Jenom toto...“ (P1)

Rok 1989 je u participantů vnímán jako další významný mezník, který ovlivnil nasměrování společnosti. Ve výpovědích zaznívá značně kritický postoj k současnému způsobu života ve srovnání se situací v dřívějších dobách i přes tehdejší nelehkou společenskou atmosféru. Mladším generacím je vytýkán především přílišný individualismus a nedostatek solidarity, která byla pro generaci seniorů, především v období jejich mladého věku, přirozenou součástí života komunity a pomáhala překonávat nepříznivé životní etapy. Dle mého názoru je zde nejvíce patrná bariéra v porozumění mezi generacemi, vzniklá v období socialismu a přetrvávající s nemenší intenzitou do současnosti.

Přes značně kritické vidění současného okolního světa, ve výpovědích zaznívá také pozitivní vztah k hodnocení životní dráhy, vyrovnáním se s životními ztrátami, smířením s minulostí, spokojenost se současným postavením a víra v budoucnost.

T: „Řekněte mně, co Vás v současnosti těší?“

„Tož nejlepší tak z rodiny. Vnuků, že je a ty moje děti sú všeci samostatní a daří sa jim dobře. Takže člověk má z toho radost, když sa všeci sejdem, když sú nějaké oslavy, tak to člověka potěší.“ (P1)

„To je každý že, víte co, co vás těší na životě. Každý když je zdravý, tak vás to těší. Když jste zdraví a to všecko. Život je takový no.“ (P7)

„Tak co mám dělat. Nemožete furt jen couvat, musíte hledět do budoucna furt. Mám 74 roku a furt hledím do budoucna a říkám eště zítra, eště zítra a eště toto a furt. Nemyslet na to najhorší. Nemyslet na smrt. Myslet na ty

lepší. Chodím každý pátek do krčmy, dám si pivo a co to tam je, dva rumy. Stojí to 50 korun. Stálo to 47 už, to stojí 50 a jdu dom.“ (P6)

Vysokou hodnotu má otevřená výpověď participantky, která se musela vyrovnat s úmrtím manžela, rodičů a syna v krátkém časovém úseku a přesto si dokázala udržet pozitivní vztah k životu a optimismus:

T: „A jak jste to všechno překonávala?“

„Víte co, jak sa dá. Člověk musí žít dál. A kdo to nezažil, tož to tak nepochopí. Je to, tak to člověk mosí brat, jak ten život, jak pánbu dá. (...) Práca mě zabavila. Že byla práca, mosela sa podělat. A když to člověk udělal, a nezmoklo vám třeba to seno, tož si řekl, pánbuh zaplať, že je to hotové. (...) Ano, jedine to vás drží, ta práce, inak ne. Nebyla sem potřebná, abych nekde chodila už jako na takové nějaké tyto.“

T: „Měla jste těžký život.“

„ Těžký, no. A tak to člověk musel všechno přežít. A život ide dál.“

T: „Aspoň vám bylo dopřáno dlouhého žití.“

„Naši maminka měli 82 roků, když umřeli. A dycky říkali, enom sa modlim, abych sa dlúho nepovalovala. A mně bylo směšné, to nepovalovala. Ale oni to mysleli tak, abych dlúho neležala na té posteli jako tak. Potom když naši maminka umřeli. A já, jak už sem měla tych 70, tak si říkám, když dožiju tech 82 budu ráda. Jenomže já jsem už tech 82 měla v březnu. Už su ráda, jak pánbu dá, nech už je to, jak chce. Tož nemožu na nohy, chodím tak o tych berlách a už to mosí byt tak.“

T: „A mně přijde, že jste taková optimistka, nebo míváte takovou dobrou náladu, ne?“

„Ale tak... Já si ráda povykládám. (smích) Tož, se všeckýma, když mají čas a zastavíja se za mnú pod oknem.“

T: „A když byste těm mladým měla dát nějakou radu do života?“

„Aby sa dobre učili a aby dostali dobrú prácu a aby nemoseli dělat celý život, jak sme dělávali my, no.“ (P3)

Jak bylo ukázáno, generace seniorů si je vědoma narušení hodnotového systému a mezilidských vztahů, které má své kořeny v období kolektivizace vesnice. Tato skutečnost je ve formě generačního traumatu pevně usazená v kolektivní paměti skupiny. Porozumění naráží na bariéru nesdělitelnosti následujícím generacím, které podobnou zkušenost neprožily, a přetrvává jako překážka konstruktivního dialogu mezi generacemi do současnosti.

6.2. Shrnutí

Povaha vzpomínání se u zkoumaného vzorku mění v úzké souvislosti s historickými a společenskými změnami, které intervenovaly do života skupiny, tvořené obyvateli obce.

Chronologicky nejstarší vzpomínky spadající do období dětství participantů se týkají období německé okupace za 2. světové války. Základními rysy spojujícími většinu vzpomínek z tohoto časového úseku jsou pospolitost a solidarita. Prostřednictvím těchto faktorů se skupina adaptovala na aktuální společenské poměry a překonala obtížné období.

Následující okruh vzpomínek se týká období socialismu v letech 1948 až 1989. K tomuto období se váže rozsáhlý, obsahově bohatý vzpomínkový materiál. Ústřední událostí je kolektivizace vesnice v 50. letech 20. století. Z charakteru výpovědí přímých pamětníků lze usuzovat na hluboké usazení těchto vzpomínek v kolektivní paměti skupiny. Z výpovědí je možné vypozařovat traumatické zážitky, které přes svoje destruktivní působení měly zásadní vliv na formování generační jednoty participantů a vytvořily určité prisma pro hodnocení událostí budoucích. Vzpomínky z tohoto období jsou značně emotivně zabarvené, často stále ještě bolestivého charakteru, zvláště u participantů pocházejících z okruhu majitelů půdy. Období kolektivizace je označováno jako rozdělení vesnice a rozpad mezilidských vztahů.

Zajímavým faktem je absence vzpomínek na pozdější historické události spadající do období socialismu, tedy události roku 1968 a následné období normalizace. Lze usuzovat, že z pohledu pamětníků kolektivizace vesnice a částečně také vlivem okrajové geografické polohy regionu nehrály tyto události podstatnější roli. Do popředí se dostávají vzpomínky autobiografického charakteru, vzpomínky na vztahy v rodině, na pracovní život, který hraje v této generaci významnou roli. Kromě výpovědí týkajících se běžného rodinného či pracovního života se objevují vzpomínky na bolestivé životní ztráty a způsoby vyrovnávání se s nimi.

Další významný okruh vzpomínek se objevuje až z období po roce 1989 do současnosti. Změny po roce 1989 a současné události jsou v obecné rovině hodnoceny pozitivně, ale z výpovědí lze vysledovat existující generační propast vzniklou v důsledku rozpadu tradičních vztahů a prohloubenou v důsledku ztráty perspektivy vesnického života v období socialismu.

Závěrem lze konstatovat, že přes složitá a obtížná období společenských poměrů, v nichž probíhala větší část životní etapy zkoumaného vzorku, proces vzpomínání má pro participanty pozitivní význam. Většinu seniorů z Hostětína lze zařadit do kategorie lidí, kteří vzpomínají často a svých vzpomínek si cení, jen výjimečně je jejich vzpomínky trápí (viz kapitola 3.3.). Vedle vzpomínek narativního typu omezujících se na autobiografické informace mají charakter integrativního (dobře prožitý život), instrumentálního (strategie adaptace) a také v některých případech transmisivního (předávání kulturních hodnot) vzpomínání. Vzpomínky na tíživé zážitky a utrpěné ztráty i přes svou bolestivost nemají vysloveně malaadaptivní, destruktivní charakter. Ze vzpomínek lze usuzovat na pozitivní hodnocení životní dráhy a dosažení pocitu dobře prožitého života. Domnívám se, že jejich postoj má značný potenciál k podnětnému mezigeneračnímu dialogu, v případě, že bude vůle a zájem ze strany mladších generací.

7. Reminiscence

V předchozích kapitolách jsem se věnoval vzpomínkám a procesu vzpomínání v teoretické rovině, následně byl obsah konkrétního vzpomínkového materiálu předmětem kvalitativní analýzy za účelem poznání a pochopení významných událostí, které zasáhly a formovaly život představitelů generace seniorů v obci Hostětín. Následující text je určitým doporučením či návodem, jak pracovat a využít potenciálu obsaženého ve vzpomínkách za účelem vytvoření prostředí podporujícího vedení mezigeneračního dialogu. Jedná se tedy o posun v praxi prověřených technik do podoby konkrétní andragogické intervence.

Obsahem kapitoly bude návrh praktických aktivit založených na technikách vzpomínání v současnosti používaných k terapeutickým účelům, které však, jak bude ukázáno, mohou sloužit také jako propojující prostředek andragogického působení podporující vedení dialogu mezi generacemi.

Vzpomínky jsou nedílnou součástí lidského života. Dávají životu smysl, mohou být zdrojem radosti, ale i bolesti. Vzpomínání je přirozenou lidskou aktivitou, se kterou lze i zcela záměrně a cíleně pracovat. V tom případě hovoříme o reminiscenci (Špatenková, Bolomská 2011, s. 9).

Těžištěm vzpomínání je přenos do praxe, kde může nabývat podobu široké škály nejrozličnějších reminiscenčních projektů a aktivit. Aktivity je nutno navrhovat s přihlédnutím ke konkrétním individuálním či skupinovým zájmům či potřebám, které mají být saturovány. Přínosem aktivit může být hmatatelný výsledek ve formě výstavy, knihy, audio či videonahrávky vzpomínek, knihy životního příběhu nebo výtvarného díla (tamtéž, s. 81). V případě nejstarší generace seniorů se může jednat o jednu z posledních šancí, jak sdělit a zaznamenat svoje životní zkušenosti, které by jinak byly pro následující generace nenávratně ztraceny. Zde se, dle mého názoru, otvírá široké pole pro andragogické působení.

7.1. Typologie reminiscenčních aktivit

Na reminiscenční techniky lze pohlížet z několika různých hledisek. Janečková popisuje konkrétní typologii strukturovanou podle tří oblastí: aktivity podle cíle, aktivity podle použitých komunikačních prostředků a aktivity podle zamýšleného výsledku (Janečková, Vacková 2010, s. 64–67), která může sloužit jako vodítko pro základní orientaci v problematice.

Aktivity podle cíle:

Sociální začlenění – cílem je navazování sociálního kontaktu ve skupině za účelem příjemného prožitku a poznávání nových lidí. Jedinec se zapojuje do skupinového dění, získává a osvojuje si skupinové role a může předávat zkušenosti dalším generacím.

Rekapitulace života – cílem jsou úvahy o prožitém životě, hodnocení životní dráhy. Vzpomínky pomáhají v řešení dřívějších konfliktů a vyrovnat se s dřívějšími bolestnými zkušenostmi. Rekapitulovat lze prostřednictvím rozhovoru zpravidla v uzavřené skupině nebo zcela sám, v duchu. Je možné jednotlivé vzpomínky a úvahy zaznamenávat ve formě psaného textu. Výsledkem může být vytvoření vlastní autobiografie či knihy vzpomínek.

Expresivní vyjádření emocí, otevření se – nelze explicitně stanovit jako cíl. K expresivnímu vyvolání potlačovaného traumatického zážitku může dojít spontánně v průběhu procesu vzpomínání. Vzpomínajícího nelze k otevření se v žádném případě nutit. Pokud dojde k vyvolání traumatizující vzpomínky, je možné vyjít vstříc vytvořením důvěryhodného bezpečného prostředí aktivním nasloucháním a dát expresivnímu vyprávění dostatečný prostor.

Předávání zkušeností a poznatků – jedná se o široké spektrum reminiscenčních aktivit zaměřených na obnovení tradiční role seniorů ve společnosti (stařešinů, rádců, učitelů). Lze sem zahrnout přednášky, tematická setkání a integrační programy, prostřednictvím kterých dochází

k předávání zkušeností a specifických dovedností. Cílem je posilování osobní identity a sebevědomí seniora.

Aktivity podle použitých komunikačních prostředků:

Verbální metody – vzpomínání založené na ústní nebo písemné formě. Nejčastější formou je především vyprávění ve skupinách. K dalším technikám lze řadit např.: předčítání, recitaci nebo zpěv. V psané formě mohou mít podobu deníků, dopisů, kronik a knih vzpomínek, doplněných fotografiemi či jinými dokumenty.

Neverbální metody – jedná se o vyjádření vzpomínek pomocí těla nebo výtvarnými prostředky. Patří sem např.: prohlížení fotografií, sledování filmů, naslouchání hudbě, tanec, vzpomínkové vycházky a výlety, návštěvy rodiště, dřívějšího bydliště, lokálního muzea.

Aktivity podle výsledku:

Nemateriální – výsledkem je osobní spokojenost, navázání nových vztahů, získání nových poznatků a zážitků. Předpokladem je otevřenost účastníků, ochota naslouchat, zájem a zvědavost.

Materiální – výsledkem jsou konkrétní produkty jako knihy vzpomínek, knihy životního příběhu, vzpomínkové výstavy. Od účastníků se očekává kreativita, zručnost, dostatek času, ochota spolupracovat, materiální zázemí.

7.2. Reminiscenční aktivity

Špatenková a Bolomská uvádějí rozsáhlý výčet konkrétních reminiscenčních aktivit, které je možné prakticky využít nebo se jimi nechat inspirovat (Špatenková, Bolomská 2011, s. 81–98). Vybrané aktivity, které by současně přispěly k navázání a prohloubení dialogu mezi generacemi, budou stručně popsány v následujícím textu.

Uspořádání vzpomínkové výstavy

Vzpomínková výstava je prostředkem, jak přiblížit svět generace seniorů dalším subjektům jako jsou rodina, komunita nebo i širší veřejnost.

Může být koncipována jako všeobecná s využitím momentálně dostupných materiálů, nebo specializovaná věnující se určitému tématu do hloubky. I přes určitou organizační a časovou náročnost by příprava a realizace měla být činností přinášející všem zainteresovaným hluboké uspokojení a naplnění. Samotná volba vhodného a především zajímavého tématu může vyplynout z reminiscenčních či jiných příležitostných setkání. Po volbě tématu je vhodné oslovit a navázat spolupráci s organizacemi i jednotlivci, které mohou k realizaci jakýmkoliv způsobem přispět (Špatenková, Bolomská 2011, s. 81–82).

V přípravné fázi jsou shromažďovány vzpomínkové materiály a předměty, nejčastěji zapůjčované samotnými organizátory výstavy, které jsou určitým způsobem zajímavé a dokážou oslovit potencionální návštěvníky. Diskuse nad získanými objekty během setkávání reminiscenční skupiny může přinášet nové poznatky a působí příznivě na stimulaci členů skupiny (Špatenková, Bolomská 2011, s. 82). Cenným zdrojem může být „archiv vzpomínek“³ z inventáře organizátorů výstavy, obsahující např. staré fotografie, dopisy, psané deníky, audio a videonahrávky nebo jiné předměty, k nimž má majitel osobní vztah či se k nim váže určitý životní příběh.

Mezi přínosy výstavy je třeba zahrnout stimulaci způsobenou aktivní účastí seniorů na přípravě, nalézání množství společných témat k rozhovorům a především propojení s místní komunitou a přiblížení světa seniorů ostatním lidem (tamtéž, s. 82–84).

Kniha vzpomínek

Kniha vzpomínek slouží k zaznamenání jednotlivých vzpomínek nebo i ucelených příběhů jednotlivců nebo celé skupiny, které mají pro

³ Špatenková a Bolomská uvádějí vytváření archivu vzpomínek jako samostatnou aktivitu používanou v rámci reminiscenční terapie (Špatenková, Bolomská 2011, s. 88–89).

autory určitý smysl a hodnotu. Obsah je volný a zcela závisí na vůli autora. Sepmáním knihy vzpomínek vzniká unikátní a osobitý písemný záznam minulých událostí interpretovaných subjektivním pohledem pisatele (Špatenková, Bolomská 2011, s. 84–85). Výsledný materiál může dosahovat i velmi kvalitního zpracování s možností knižního vydání.

Kniha vzpomínek v jakékoliv formě (od rukopisných záznamů po tištěný text doplněný obrazovým doprovodem) a je ve většině případů cenným materiálem zachycujícím a sdělujícím osobní prožitky a zkušenosti aktérů dějů a událostí, jež by odstupem času mohly být ztraceny. Je možno ji považovat za psaný záznam obsahů kolektivní paměti skupiny a tuto paměť významně obohacující. Pro další generace se může stát určitým klíčem nebo alespoň vodítkem k pochopení minulosti.

Kniha životního příběhu

Kniha životního příběhu je systematickým záznamem nejdůležitějších událostí v životě konkrétního života. Vedle událostí a zážitků, které jedinec považuje za významné, obsahuje informace o jeho zájmech, názorech a postojích (Špatenková, Bolomská 2011, s. 86). Primární není popis významných historických momentů, ale především způsob, jakým tyto události zasáhly do žitého života člověka, jak jím byly vnímány a ovlivnily jeho prožívání (Gillies, James 1995, s. 62–63).

Práce na knize se stává přínosem pro všechny zúčastněné, nejen pro vzpomínajícího, jemuž dává možnost zrekapitulovat průběh dosavadního života a uvědomění si jeho hodnotu (Špatenková, Bolomská 2011, s. 88). Vytvoření knihy životního příběhu za participace zástupce jiné generace (např. v roli naslouchajícího) se může stát důležitou součástí dialogu mezi generacemi.

Vyprávění příběhů

Myšlenky a zkušenosti se mohou přenášet z generace na generaci, jsou-li pravidelně opakovány (Giddens 2001, s. 63). Sdílení dřívějších

zážitků prostřednictvím vypravování a převypravování příběhů dává vzniknout skupinové identitě, ale také dává podobu současnosti i vizi budoucnosti skupiny (Konopásek 1999, s. 89).

Aby člověk mohl vzpomínat prostřednictvím vyprávění, je třeba protějšek, který by mu naslouchal nebo lépe, vedl se vzpomínajícím dialog. Pomocí dialogu je možné podporovat vzpomínajícího, hledat a navrhnout témata, která by obohacovala všechny účastníky procesu vzpomínání. Pokud dialog probíhá mezi členy rozdílných generací, lze hovořit o mezigeneračním dialogu.

Cenným výstupem procesu vyprávění příběhů jsou nahrávky projevu jednotlivých vzpomínajících, které je následně možné prezentovat ostatním členům skupiny (Špatenková, Bolomská 2011, s. 89). Této techniky bylo použito v rámci dobrovolnické aktivity při záznamu vzpomínek pamětníků v obci Hostětín popsane v kapitole 5.

Reminiscenční vycházky a výlety

Vzpomínky se často vztahují k místům, která hrála v životě lidí důležitou roli. Návštěvy takových míst jako jsou rodiště, škola, pracoviště, muzea či místa v přírodě mohou sehrát pozitivní stimulující roli a vyvolat spontánní vzpomínání na minulé události. Pamětníci mohou dostat příležitost k srovnávání dřívější podobu místa s dnešní, propojit minulost se současností, a tak získat pocit kontinuity vlastního života (Špatenková, Bolomská 2011, s. 97–98).

Uskutečnění této aktivity za účasti příslušníků různých generací se může stát, díky srovnání minulosti vyvolané v podobě vzpomínek se současností, impulzem k mezigeneračnímu dialogu a být pro všechny zúčastněné zdrojem nových zážitků a zkušeností.

Všechny popsané aktivity je samozřejmě možné modifikovat nebo vzájemně kombinovat a propojovat dle aktuálních potřeb. Jsem si vědom, že výše uvedený výčet je pouze ilustrativní a nečiní si v žádném případě nárok

na úplnost. Volba přiměřeného nástroje bude vždy závislá na konkrétní situaci a potřebách jednotlivců či skupin, na které je zaměřena.

Osoba andragoga může při těchto aktivitách vystupovat v roli iniciátora a motivátora, podílet se na výběru vhodných témat, formulaci cílů a během samotného procesu realizace být nápomocný prostřednictvím navazování kontaktů se subjekty (obec, komunita, organizace, škola, sdělovací prostředky), jež mohou jakýmkoliv způsobem participovat a přispívat k zvolenému tématu. Za primární úkol považují širokou popularizaci a podporu reminiscenčních aktivit jako prostředku umožňujícího mezigenerační přenos zkušeností.

Obsahem kapitoly bylo ukázat možnosti reminiscence jako techniky umožňující prostřednictvím aktivní práce se vzpomínkami dosáhnout sdělování životních zkušeností seniorů dalším generacím. Dle mého názoru tyto aktivity mohou být cestou, jak podpořit proces dialogu mezi generacemi, překlenout existující generační propast a dosáhnout porozumění mezi všemi participujícími subjekty. Vytváření podmínek pro vedení mezigeneračního dialogu je možným úkolem pro andragogické působení a reminiscenční techniky mohou sloužit jako účinný nástroj. Současně se domnívám, že toto působení je v souladu s Jochmannovým pojetím široké péče o člověka v celém průběhu jeho životní dráhy jako ústředního předmětu andragogiky (Jochmann 1992, s. 15).

V závěru kapitoly bych se ještě rád krátce zmínil o možnostech realizace konkrétních aktivit přímo v obci Hostětín. Zde vidím příležitost pro vzdělávací Centrum Veronica, které v obci přímo sídlí a je s regionálním děním velmi úzce spjato. Centrum již vešlo do povědomí širší laické veřejnosti díky realizaci projektů zaměřených na ekologii a zdravé životní prostředí, i díky své rozsáhlé publikační činnosti. Celoročně jsou v prostorách centra organizovány odborné semináře, školení, exkurze a workshopy pro organizace i laickou veřejnost, zaměřené na environmentální vzdělávání dospělých a ochranu životního prostředí.

Za pozornost však jistě stojí i realizované činnosti orientované na komunitní téma s prvky komunikace mezi generacemi. Prvním počinem

byla realizace naučné stezky „Naokolo Hostětína“. Stezka je nejen průvodcem po zajímavých a významných místech v krajině, ale současně přibližuje, jakým způsobem se dříve na vesnici žilo. Při její přípravě bylo poprvé využito vzpomínek místních rodáků.

Bohužel tato akce byla, spolu s dobrovolnickou aktivitou, při které vznikly nahrávky vzpomínek rodáků použité v této práci, ojedinělým počinem. Další vhodně zvolené aktivity orientované na propojování generací by jistě nacházely pozitivní odezvu nejen v obci, ale i v rámci mikroregionu Bojkovsko, popřípadě by se mohly stát inspirací pro širší veřejnost. Synergického efektu by bylo možné dosáhnout zapojením okolních obcí v regionu a škol či jiných institucí. Přínosná by jistě byla spolupráce s Muzeem Bojkovska vzniklým roku 2010 jako příspěvková organizace města Bojkovice. Muzeum spravuje vedle několika tisíc sbírkových předmětů i bohatý fond muzejní knihovny s 9000 svazky, jehož součástí jsou mimo jiné i staré tisky (Muzeum Bojkovska). Domnívám se, že vedle péče o krajinu a životní prostředí je nezbytnou součástí kvalitního a plnohodnotného života i péče o mezilidské vztahy.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem si stanovil cíl vytvořit návrh andragogické intervence pro zvýšení participace členů komunity na aktivitách zaměřených na navazování a prohlubování mezigeneračního dialogu, podporujícího budování místní identity a vztahu mezi generacemi. Získávání poznatků o životě starších generací, jejich postojích, názorech a životních zkušenostech je prostředkem obohacování kolektivní paměti, která je základem skupinové identity. Aktivní práci se vzpomínkami starších generací je možné podpořit obousměrnou komunikací mezi generacemi, dosáhnout porozumění a posílit sociální vazby.

Pro dosažení cíle jsem považoval za nutné pochopit tendence k chování, myšlení a cítění příslušníků rozdílné generace, v tomto případě nejstarších obyvatel obce Hostětín. Jako nástroj byla použita metoda kvalitativní analýzy dat, která měla za úkol zodpovědět výzkumnou otázku: „Jaké významné události zasáhly do života představitelů generace seniorů v obci Hostětín a jak ho formovaly?“

Výsledkem bylo zjištění, že generace seniorů z Hostětína patří do kategorie lidí, kteří vzpomínají často a svých vzpomínek si cení. Ze vzpomínek lze vysledovat pozitivní hodnocení životní dráhy a pocit dobře prožitého života. Obsahem paměti jsou také strategie adaptace na těžká životní období a vyrovnávání se s dřívějšími, dnes obtížně sdělitelnými traumaty. Celkově lze konstatovat, že jejich postoje mají potenciál k vedení mezigeneračního dialogu vedoucího k porozumění mezi generacemi. Stručně shrnuto nejstarší generace mají co sdělovat, jsou přístupny dialogu, je jen potřeba protějšku, který by jim naslouchal a poskytoval zpětnou vazbu.

V návaznosti na výše uvedené jsem pro naplnění cíle práce v poslední části navrhl konkrétní praktické aktivity založené na technikách vzpomínání, které dle mého názoru, mohou dobře sloužit jako propojující prostředek andragogického působení podporující vedení dialogu mezi generacemi.

Starší generace mají co sdělovat, jsou zdrojem časem prověřených znalostí, zkušeností a životní moudrosti. Jak bylo ukázáno, vzpomínají často a cení si svých vzpomínek. Je však třeba protějšku, který by jim naslouchal, komunikoval by s nimi a byl ochoten jejich zážitky sdílet. Zaznamenávání rozhovorů s pamětníky, jak bylo prováděno v obci Hostětín, je dobrým příkladem, že cestou nemusí být je identifikace a řešení existujících problémů v porozumění mezi generacemi, ale je možné stavět na stávajících sociálních vazbách a ty dále rozšiřovat. Dialog napříč generacemi je pak třeba dále rozšiřovat směrem od rodinného prostředí na komunitu, obec či region. Vytváření podmínek a podpora mezigeneračního dialogu je prostorem pro andragogické působení chápáné jako součást péče o člověka v celém průběhu jeho životní dráhy.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Hořák Pavel

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP

Název práce: Mezigenerační dialog v Hostětíně

Počet znaků: 105 500

Počet příloh: 4

Počet použitých zdrojů: 43

Cílem práce je návrh andragogické intervence pro zvýšení participace členů komunity na aktivitách zaměřených na navazování a prohlubování mezigeneračního dialogu podporujícího budování místní identity a vztahu mezi generacemi. Teoreticky zaměřené kapitoly se zabývají problematikou generací, konceptem paměti a tématy procesu vzpomínání a mezigeneračního dialogu. Pro dosažení cíle byla provedena kvalitativní analýza zvukového záznamu vzpomínek nejstarších občanů z obce Hostětín za účelem poznání a pochopení tendencí k chování, myšlení a cítění příslušníků generace seniorů. Na základě zjištěných faktů byla navržena možná podoba andragogické intervence pro podporu mezigeneračního dialogu směřujícímu k porozumění mezi rozdílnými generacemi s využitím praktických aktivit vycházejících z reminiscenčních technik.

Klíčová slova: generace, generační trauma, generační bariéra, individuální paměť, kolektivní paměť, vzpomínky, proces vzpomínání, ageismus, mezigenerační dialog, reminiscence

Annotation

The aim of this thesis is to propose andragogical intervention to increase the participation of community members in activities focused on starting and deepening intergenerational dialogue that supports the construction of local identity and the relationship between generations. The theoretically oriented chapters deal with the problems of generations, the concept of memory, and the themes of the recollection process and intergenerational dialogue. To achieve this aim, a qualitative analysis of sound recordings of recollections of the oldest inhabitants of the village of Hostětín was carried out, in order to learn and understand the tendencies in behaviour, thoughts, and feelings of the members of the generation of senior citizens. On the basis of found facts, a potential model of andragogical intervention has been proposed to support intergenerational dialogue leading to the understanding between different generations with the use of practical activities coming from reminiscence techniques.

Key words: generation, generational trauma, generational barriers, individual memory, collective memory, recollections, recollection process, ageism, intergenerational dialogue, reminiscence.

Seznam literatury

1. ASSMANN, A. *Errinerrungsräume. Formen und Wandlungen des Kulturellen Gedächtnisses*. München: C. H. Beck, 1999.
2. ASSMANN, A., ASSMANN, J. Das Gestern im Heute: Medien und soziales Gedächtnis. In MERTEN, KLAUS, SCHMIDT, SIEGFRIED, WEISCHENBERG. *Die Wirklichkeit der Medien: Eine Einführung in die Kommunikationswissenschaft*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1994, s. 114–140.
3. ASSMANN, J. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.
4. COLEMAN, P. *Ageing and Reminiscence Processes*. Chichester: Wiley, 1986.
5. CORSTEN, M. Čas generací. *Sociální studia*, 2007, roč. 4, č. 1–2, s. 45–65.
6. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2008.
7. DURKHEIM, É. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926.
8. FRANÇOIS, É. Místa paměti. *Český časopis historický*, 2009, č. 3, s. 559–567.
9. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: ARGO, 2001.
10. GIESEN, B. V různém čase, v různém rytmu a s rozdílnou pamětí. *Sociální studia*, 2007, roč. 4, č. 1–2, s. 67–78.
11. GILLIES, C., JAMES, A. *Reminiscence Work with Old People*. London: Chapman & Hall, 1995.
12. HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2009.
13. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: HBT, 2010.

14. HROCH, M. Paměť a historické vědomí očima historika. In MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, s. 46–65.
15. JANEČKOVÁ, H., VACKOVÁ, M. *Reminiscence*. Praha: Portál, 2010.
16. JOCHMANN, V. Člověk na přelomu tisíciletí. *The Individual and Society at the Turn of the Century: view from Both Sides*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Olomouci. Olomouc: UP, 1998.
17. JOCHMANN, V. Výchova dospělých – andragogika. In *Varia sociologica et andragogica*. Olomouc: UP 1992, s. 11–22.
18. KABELE, J. Vláda v budovatelském a v ústavním zřízení. In KABELE, J. *Svět hierarchií a komunismus*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002, s. 54–75.
19. KONOPÁSEK, Z. *Otevřená minulost*. Praha: Karolinum, 1999.
20. LIESSMANN, P. K. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia, 2009.
21. LOUČKOVÁ, I. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.
22. MANNHEIM, K. Das Problem der Generationen. In *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*. Berlin, 1964, s. 509–565.
23. MANNHEIM, K. Problém generací. *Sociální studia*, 2007, roč. 4, č. 1–2, s. 11–44.
24. MARADA, R. Paměť, trauma, generace. *Sociální studia*, 2007, roč. 4, č. 1–2, s. 79–95.

25. MAUR, E. Památná místa: Místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova. In MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, s. 141–154.
26. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006.
27. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012.
28. Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017.
29. NORA, P. Mezi pamětí a historií. Problematika míst. In *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Cefres 1998, s. 7–31.
30. NORRIS, A. *Reminiscence with Elderly People*. Bicester: Winslow Press, 1997.
31. RABUŠIC., L. *Stárnutí populace jako pohroma nebo sociální výzva?* Praha: VÚPSV, 2002.
32. RICOUER, P. *Křehká identita: úcta k druhému a kulturní identita*. Třebenice: Mlýn, 2000.
33. STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Nakladatelství Albert, 1999.
34. ŠPATENKOVÁ, N., BOLOMSKÁ, B. *Reminiscenční terapie*. Praha: Galén, 2011.
35. ŠUBRT, J., MASLOWSKI, N., LEHMAN, Š. Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, s. 15–30.

36. ŠUBRT, J., MASLOWSKI, N., LEHMAN, Š. Obecné teorie kolektivní paměti. In MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, s. 31–46.
37. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007.
38. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008.

Internetové zdroje:

39. Centrum Veronica Hostětín [online] dostupné z <http://hostetin.veronica.cz/obec-hostetin> [cit. 1. 8. 2015]
40. Český statistický úřad [online] dostupné z <https://www.czso.cz/> [cit. 14. 7. 2015]
41. Muzeum Bojkovska [online] dostupné z <http://muzeumbojkovska.cz/> [cit. 6. 11. 2015]
42. Oficiální stránky obce Hostětín [online] dostupné z <http://www.hostetin.cz/> [cit. 4. 8. 2015]
43. Rozvojový plán obce Hostětín [online] dostupné z <http://www.hostetin.cz/rozvojovy-plan-obce-hostetin/d-1667> [cit. 15. 8. 2015]

Seznam příloh

Příloha č. 1: Obec Hostětín – charakteristika území

Příloha č. 2: Historie obce Hostětín

Příloha č. 3: Hostětín – demografická situace

Příloha č. 4: Charakteristiky participantů

Obec Hostětín – charakteristika území

Hostětín leží v severozápadní části bývalého okresu Uherské Hradiště asi 5 km severovýchodně od města Bojkovice na horním toku potoka Kolelače. Správní území obce Hostětín je součástí Zlínského kraje a spadá do správního obvodu obce s rozšířenou působností Uherský Brod. Obec je součástí mikroregionu Bojkovsko vzniklého roku 2013 z 13 obcí sdružených kolem města Bojkovice. Tento svazek obcí se částečně překrývá s bývalým panstvím Světlov.

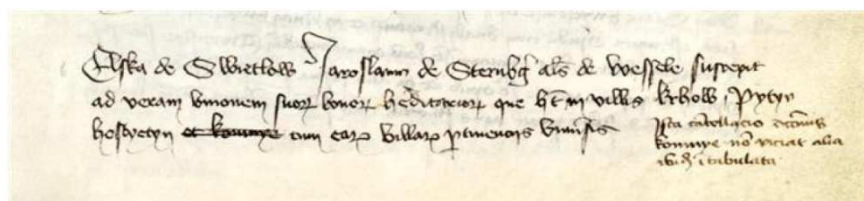
Obr.: Vymezení území (zdroj: Rozvojový plán obce Hostětín)

Celé katastrální území leží v CHKO Bílé Karpaty, které je biosférickou rezervací UNESCO. Část území je zařazena do evropsky významné lokality Natura 2000 – Bílé Karpaty. Tato oblast je reprezentativní ukázkou kulturní i přírodní krajiny, kde hraje významnou roli člověk a jeho aktivity (Oficiální stránky obce Hostětín).

Historie obce Hostětín

Nálezy osídlení z historického období jsou na území současného Hostětína doloženy již z doby raného středověku po rozpadu útvaru Velké Moravy. Počátek intenzivnější kolonizace spadá do 12. století, v tomto období pravděpodobně dochází ke vzniku vesnice samotné. Písemné důkazy o osídlení v blízkém okolí pocházejí z roku 1141, kdy je připomínána osada Vasily vzdálená asi 4 km od Hostětína. První písemná zmínka týkající se přímo obce je datována do roku 1412, kde je Hostětín uváděn jako součást světlovského panství.

První zmínka o obci z 9. ledna 1412

Elska de Swietlov Jaroslaum de Sternberg alias de Wessele suscepit ad veram vnionem suorum bonorum hereditariorum, que habet in villis Krhow, Pytyn, Hostetyn(et Komnye) cum earum villarum pertinencijs vniuersis.

Moravský zemský archiv v Brně, A3 Stavovské rukopisy, inv. č. 89, Kniha Petra z Kravař či ze Stážnice, 1412–1416, fol. 2r.

V tomto latinském zápisu v Zemských deskách olomouckých Eliška ze Štenberka postupuje společně držení vsí Krhova, Pitína a Hostětína Jaroslavu ze Šternberka, jemuž v roce 1418 celé světlovské panství odstoupila.

Obr.: První zmínka o obci Hostětín (zdroj: Oficiální stránky obce Hostětín)

Na území sousedních katastrů Bojkovice, Pitín a Hrádek existovalo ještě několik osad, které však postupně na počátku 16. století zanikly. V období 1516–1549 je Hostětín uváděn jako pustý, v následující písemné zprávě z roku 1549 je ves opět označována jako usedlá.

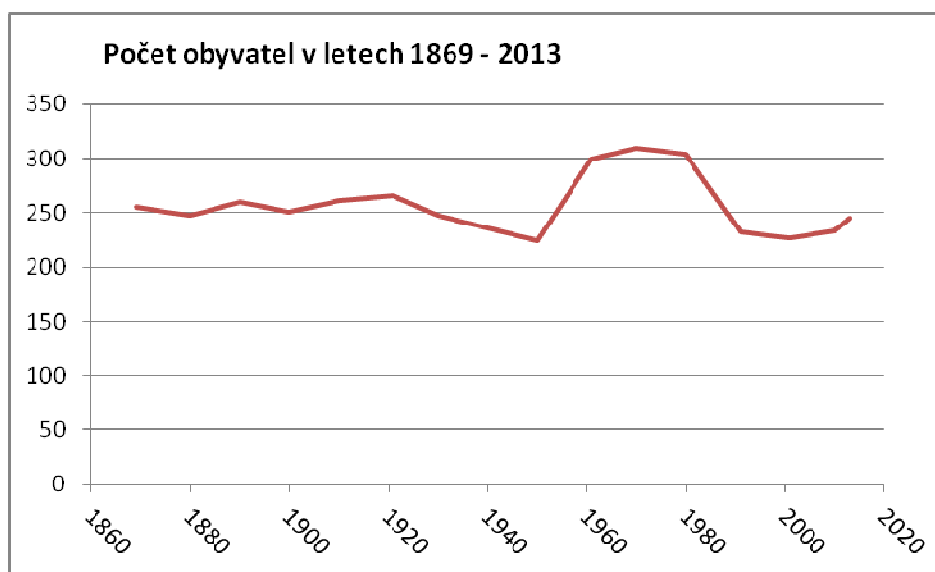
V 17. století byla celá oblast vystavena častým vpádům ze sousedních Uher. V letech 1663 a následně 1683 byla vesnice opakovaně vypálena při vpádech Turků a Tatarů. I později na počátku 18. století byl Hostětín a celé okolí postiženo drancováním oddílů Františka Rákosiho.

Výrazná změna životního stylu v klidnějším období 18. a 19. století, přispěla k růstu počtu obyvatel a opětovnému osídlování zpustlých usedlostí. Dochází k obnově hospodaření na zemědělské půdě ponechané ladem a rozvoji ovocnářství, které je do dnešní doby významným prvkem pro charakter regionu. Od první poloviny 19. století až do období hospodářské krize ve 20. století se vedle zemědělské činnosti značná část mužské populace zabývala pro tuto oblast tradičním řemeslem – zvěrokleštičstvím (tzv. miškářstvím). Tito řemeslníci se vydávali sezónně za prací do okolních zemí.

Významným mezníkem bylo založení jednotřídní školy v obci roku 1834. Výrazným zásahem do životního způsobu regionu přinesla výstavba železničního spojení mezi Brnem a Trenčianskou Teplou (tzv. Vlárská dráha), jež byla dokončena roku 1888.

Počátek 20. století se nesl v duchu budování. V roce 1964 byl Hostětín sloučen se sousední obcí Pitín. Od roku 1990 je opět samostatnou obcí. V roce 2012 oslavila obec výročí 600. let od první zmínky o svém založení (Oficiální stránky obce Hostětín).

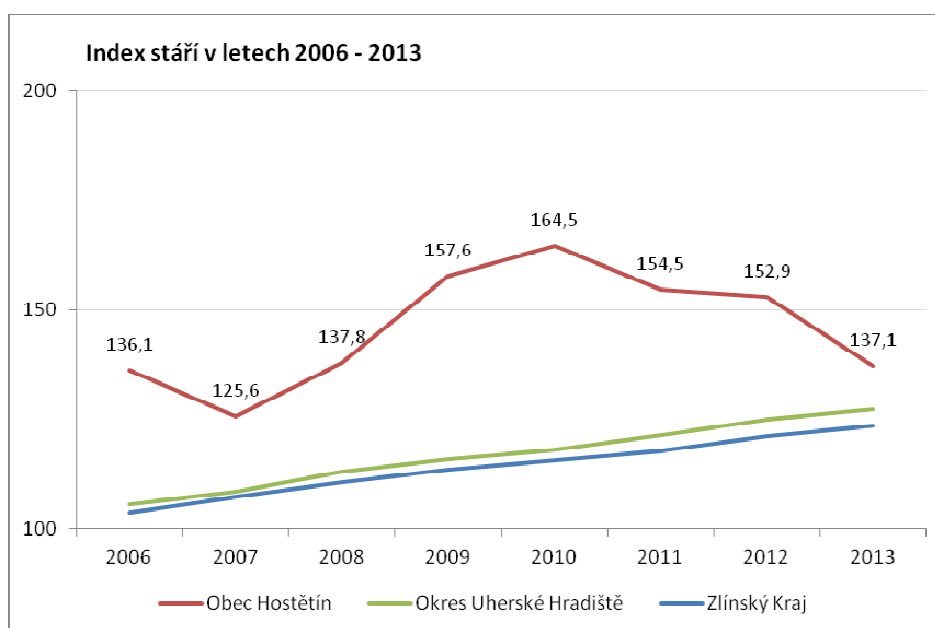
Hostětín – demografická situace

Graf 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1869–2013 (zdroj: ČSÚ)

Index stáří:

Index stáří je charakteristikou věkové struktury obyvatelstva, která vypovídá o stárnutí populace. Vyjadřuje, kolik obyvatel ze starších věkových skupin připadá na sto dětí. Konkrétně v tomto případě kolik obyvatel ve věku 65 a více let připadá na 100 dětí do 15 let věku.

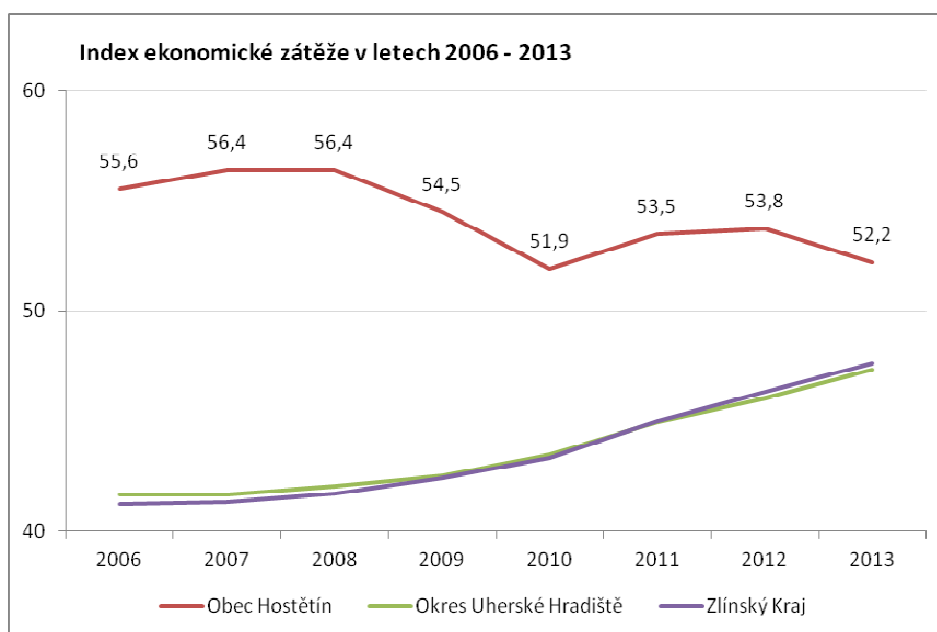

Graf 2: Index stáří v letech 2006–2013 (zdroj: ČSÚ)

Je-li výsledná velikost indexu nižší než sto, je podíl sledované dětské složky obyvatel vyšší než podíl starších osob, a naopak převyšuje-li výsledná hodnota indexu sto, je počet osob ve věku nad 65 let vyšší než počet dětí v populaci (Český statistický úřad).

Index ekonomického zatížení:

Index ekonomického zatížení vypovídá o poměru počtu seniorů a dětí k počtu obyvatel v ekonomicky aktivním věku. Speciálně v tomto případě vyjadřuje, kolik dětí ve věku 0–14 let a osob ve věku 65 a více let připadá na 100 osob ve věku 15–64 let.

Graf 3: Index ekonomického zatížení v letech 2006–2013 (zdroj: ČSÚ)

V souvislosti se způsobem výpočtu tohoto ukazatele můžeme konstatovat, že čím menší je výsledná hodnota indexu, tím příznivější je poměr mezi ekonomicky neaktivní a aktivní složkou obyvatel z pohledu věkové struktury obyvatel (Český statistický úřad).

Charakteristiky participantů

Participant č. 1 (P1) Muž, narozen v dvacátých letech, původem z rodiny domkářů, profesí vedoucí pracovník technických služeb. V době pořizování rozhovorů nejstarší muž v obci.
Participant č. 2 (P2) Muž, narozen v dvacátých letech, původem z rodiny gruntovníků, profesí dělník v jednotném zemědělském družstvu.
Participant č. 3 (P3) Žena, narozena v třicátých letech, původem z rodiny kozařů, profesí dělnice v průmyslovém podniku. V době pořizování rozhovorů nejstarší žena v obci.
Participant č. 4 (P4) Muž, narozen v třicátých letech, původem z rodiny gruntovníků, profesí řemeslník.
Participant č. 5 (P5) Žena, narozena v třicátých letech, původem z rodiny gruntovníků, profesí zdravotní sestra.
Participant č. 6 (P6) Muž, narozen v třicátých letech, do obce přistěhovaný, profesí obchodník.
Participant č. 7 (P7) Žena, narozena v čtyřicátých letech, původem z rodiny domkářů, profesí dělnice v průmyslovém podniku. Manželka participanta č. 6.
Participant č. 8 (P8) Muž, narozen v čtyřicátých letech, původem z rodiny domkářů, profesí dělník u Českých drah.
Participant č. 9 (P9) Žena, narozena v čtyřicátých letech, původem z rodiny gruntovníků, profesí dělnice v jednotném zemědělském družstvu. Manželka participanta č. 8.

Participant č. 10 (P10)

Žena, narozena v třicátých letech, původem z rodiny domkářů, profesí účetní v průmyslovém podniku.

Poznámka: Termínem „gruntovník“ byl lokálně označován hospodář s více pozemky a dobytkem, „domkář“ vlastník pole a 1–2 krav a „kozaři“ lidé vlastníci jen malý domek a kozu nebo krávu.